

UDK 82:929 Bačić A.

UDK 272

Izvorni naučni rad

Zlata ŠUNDALIĆ & Ivana PEPIĆ (Osijek)

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

zlata.sundalic@os.t-com.hr

ivanapepic@gmail.hr

NENABOŽNO U FUNKCIJI NABOŽNOGA

Rad je strukturiran trodijelno. U uvodnom se dijelu (1. *Književna historiografija o Antunu Bačiću*) donosi sintetski prikaz bio-bibliografskih podataka o Antunu Bačiću s poražavajućim zaključkom da su spomenuti podaci u suvremenim književnopovijesnim radovima znatno oskudniji u odnosu na ono što se o Bačiću znalo u 19. stoljeću. U drugom, središnjem dijelu rada (2. *Istina katoličanska – nenabožno o nabožnome*) istražuju se i interpretiraju dvije primarno nenabožne sastavnice *Istine katoličanske*, a to su fauna i svakodnevica. U zaključnom se dijelu sažeto naglašava kako je Antun Bačić na različite načine pokušao približiti svome *neumitnu* čitatelju temeljne postavke katoličke vjere i da je u te svrhe koristio i životinjski svijet i svijet svakodnevica.

Ključne riječi: *Antun Bačić, Istina katoličanska, životinjski svijet, svakodnevica (crkva - persona, misto, stvari)*

1. Književna historiografija o Antunu Bačiću

Stručna nas literatura uči da hrvatsku znanost o književnosti čini pojednostavljeno rečeno predznanstvena i znanstvena faza, odnosno s jedne strane filološka nastojanja 19. stoljeća potaknuta osnutkom tadašnje Jugoslavenske danas Hrvatske akademije (1866.) i njezinih edicija *Rad* (1867.), *Stari pisci hrvatski* (1869.) i *Starine* (1869.), a s druge strane prevladavanje filološke metode i sve češće naglašavanje estetskog, ali i drugih kriterija u vrjednovanju književnog djela u 20. stoljeću (Šicel, 1967.) i kasnije. U odnosu na franjevca Antuna Bačića (Vrba, oko 1690. – Našice, 12. 12. 1758.), čije je djelo *Istina katoličanska* (1732.) predmet ovoga rada, zanimljivim se čini istražiti podatke

koje o njemu donose književnopovijesni radovi iz navedene prve, odnosno druge faze hrvatske znanosti o književnosti.

Drugu polovicu 19. stoljeća, dakle, prvo razdoblje hrvatske znanosti o književnosti određuju pozitivistička bio-bibliografska istraživanja potvrđena kronologijski gledano i sljedećim djelima:

- Kukuljević Sakcinski, Ivan, 1860. *Bibliografia hrvatska*. Dio prvi – Tiskane knjige Zagreb.
- Šafařík, Paul Jos., 1864. *Geschichte der südslawische Literatur, I. Slowenisches und glagolitisches Schrifttum*, Prag.
- Šafařík, Paul Jos., 1865. *Geschichte der südslawische Literatur, II. Illirisches und kroatisches Schrifttum*, Prag.
- Jagić, Vatroslav, 1865. *Književnost Jugoslavena u užem smislu (t.j. Hrvato-Srba)*, objavljeno u češkom znanstvenom rječniku *Slovník naučný*, Praha.
- Jagić, Vatroslav, 1867. *Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog*, Zagreb.
- Ljubić, Šime, 1869. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*, Knjiga II, Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, Rieka.
- Forko, Josip, 1884. *Crtice iz „slavonske“ književnosti u 18. stoljeću, I*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.
- Forko, Josip, 1886. *Crtice iz „slavonske“ književnosti u XVIII. stoljeću, II*, Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1885/6, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.
- Forko, Josip, 1887. *Crtice iz „slavonske“ književnosti u XVIII. stoljeću, III*, u: Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1886/7; Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.
- Forko, Josip, 1888. *Crtice iz „slavonske“ književnosti, IV – Dramatici i njihova djela*, Programm kralj. velike realke u Osijeku za školsku godinu 1887/8, Tiskom Julija Pfeiffera, Osiek.
- Jakošić, Josip, 1899. *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795. conscripti (cum continuatione anni 1830)*; objavio Milivoj Šrepel pod nazivom *Jakošićev spis: Scriptores interamniae*, Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. II, Zagreb, str. 116–153.
- S latinskog na hrvatski jezik preveo Stjepan Sršan 1988. godine u tekstu *Slavonski pisci (1795-1830)*, Revija, br. 1, god. 28, Osijek, pod nazivom *Pisci međurječja ili Savske Panonije sad zvane Slavonija, popisani 1795. godine (s nastavkom do 1830. godine)*, str. 63–87.

Prelistavanje navedenih naslova u odnosu na zadanu temu pokazalo je da im je poznato ime Antuna Bačića i njegovo djelo, ali ne i godina rođenja: slažu se da je rodom iz Slavonije, da se rodio u Vrbi, „graničarskom selu, pola sata udaljenom ispod Broda“ (Jakošić, 1988: 66), da je bio franjevac („trat in jungen Jahren in den Franciscaner-Orden der Minoriten“ /Šafařík, 1865: 61), da je studirao filozofiju i teologiju u Italiji, da je vrlo marljivo čitao, da je imao „veoma prikladan glas“ za gregorijansko pjevanje, da je svirao orgulje „po glazbenim notama“ (Jakošić, 1988: 66), da je bio namjesnik provincijala u Prekosavlju, definitor upravnog vijeća Provincije, kustod, namjesnik provincijala za cijelu Bosnu Srebreanu te provincijal Provincije, da je umro 1759. godine („umrie u Našicah g. 1759.“ /Ljubić, 1869: 492), da je za života objavio *Istinu katoličansku* u Budimu (1732.), dok mu je *Život majke Božje* posmrtno objavio Ivan Velikanović 1773. godine u Pečuhu. Navedenoj bibliografiji Josip Forko pogrešno pripisuje Bačiću (Forko, 1884: 7) autorstvo Vilovljeva djela *Razgovor prijateljski* (Budim 1736.), a Šime Ljubić dodaje još i ovo: „Kukuljević spominje Antuna Bačića kao spisatelja *vire katoličanske*, tiskane u Budimu g. 1726. Ovo je valjda sve jedno sa Bačićevom istinom, a samo moglo bi biti prvo izdanje iste knjige.“ (Ljubić, 1869: 492) Ova je Ljubićeva bibliografska napomena u predznanstvenoj fazi hrvatske znanosti o književnosti ostala nerazjašnjena, a u znanstvenoj se fazi nje više nitko nije ni sjetio pa onda ni provjerio.

Bibliografski opisi Bačićevih djela nisu uvijek nastajali neposrednim uvidom u tekst, *iz prve ruke*, što potvrđuju nepodudarnosti u odnosu na paginaciju određenog djela. Tako se, na primjer, za *Život majke Božje* najčešće navodi da broji 404 stranice u 4° (Kukuljević, 1860: 17; Šafařík, 1865: 242), iako danas čitamo da je riječ o /12/ + 404 stranice u 8° (Frkin, Holzleitner, 2008: 292), dok *Istina katoličanska* prema jednim izvorima ima 557 ili 570 stranica (Kukuljević, 1860: 17), prema drugima točno 570 stranica (Forko, 1884: 6¹), prema trećim XX + 570 stranica u 4° (Šafařík, 1865: 229), a prema suvremenim podacima riječ je o /24/ + 570 + /2/ stranice u 8° (Frkin, Holzleitner, 2008: 75). Bibliografski podaci su vrlo rijetko dopunjeni i onim sadržajnim. Izuzetak su Forkove *Crtice* (1884.) u kojima se može pročitati kako je komponirana *Istina katoličanska* (posveta, predgovor i sedam razgovora s naznačenim sadržajem), a da bi čitatelj osjetio „slavonsku ikavštinu“ autor je donio i jedan citat iz djela.

Nakon ovako bio-bibliografski predstavljenog Antuna Bačića u 19. stoljeću zanimljivim se čini isto učiniti u odnosu na književnopovijesna djela

¹ Josip Forko koji za svoje *Crtice* kaže da nastaju „iz samih djela dotičnih pisaca“, dakle uvidom u konkretna djela, u odnosu na Bačićevu *Istinu katoličansku* tvrdi: „Dosta omašna knjiga od 570 strana.“ (Forko, 1884: 6)

iz narednih stoljeća. Što je u odnosu na spoznaje o Bačiću iz 19. stoljeća ostalo zapamćeno u kasnijim vremenima, što je dopunjeno, a što zaboravljeno istražiti će se kronologijski gledano u odnosu na deset dolje navedenih povijesti književnosti:

- Drechsler, Branko, 1907. *Slavonska književnost u XVIII. vijeku. Studija*, Naklada knjižare M. Breyera, Zagreb.
- Vodnik, Branko, 1913. *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, S uvodom Vatroslava Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Matica hrvatska, Zagreb.
- Ježić, Slavko, 1993. *Hrvatska književnost od početka do danas (1100-1941.)*, prema prvom izdanju iz 1944, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Matić, Tomo, 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*, Djela HAZU, Knjiga XLI, Zagreb.
- Kombol, Mihovil, ²1961. *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb
- Georgijević, Krešimir, 1969. *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Franičević, Marin – Švelec, Franjo - Bogišić, Rafo, 1974. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3. *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Liber-Mladost, Zagreb.
- Frangeš, Ivo, 1987. *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH-Cankarjeva založba, Zagreb, Ljubljana.
- Jelčić, Dubravko, 1997. *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb.
- Novak, Slobodan Prosperov, 1999. *Povijest hrvatske književnosti. Od Gundulićeva „poroda od tmine“ do Kačićeva „Razgovora ugodnog naroda slovinskoga“ iz 1756.*, Knjiga III, Antibarbarus, Zagreb.

U znanstvenoj fazi hrvatske znanosti o književnosti, odnosno u povijestima s početka 20. stoljeća i kasnije od Antuna Bačića ostalo je samo ime i prezime ez ili s godinom i mjestom rođenja i smrti (Drechsler, 1907²; Vodnik, 1913³; ²Kombol, 1961: 348), uz napomenu da se sada uz 1759. navodi i

² Branko Drechsler (tj. Vodnik) piše: „U doba do izdanja 'Satira' oni (franjevci, op. autorice) su sasvim osamljeni, a poimence se ističu: Stjepan Vilov, rođeni Budimlja, Filip Lastrić iz Očevja u Bosni, Antun Bačić, Jerolim Lipovčić, rođeni Požežanin, Emerik Pavić, rođeni Budimlja, a u njihovu je kolu samo jedan svjetovni svećenik Antun Josip Knezović, kanonik kaločki.“ (Drechsler, 1907: 5)

³ Šest godina kasnije Vodnik neznatno proširuje znanje o Bačiću. U njegovoj *Povijesti* stoji zapisano: „(...) Antun Bačić, rođen u Vrbi (Verbae) kraj Broda (umr'o 1759.); (...)“ (Vodnik, 1913: 342)

1758. kao godina smrti (Rem, 2009)⁴; povijesti zatim donose najnužnije bibliografske podatke (Matić, 1945: 143; Georgijević, 1969: 216) ili čak ni to (jer ga uopće ne spominju: Ježić, 1993; Franičević – Švelec – Bogišić, 1974; Frangeš, 1987; Jelčić, 1997). Nešto više prostora Bačiću dodjeljuje Novak u trećoj knjizi svoje *Povijesti*, i to stavljajući **samo** naslov njegove *Istine katoličanske* u kontekst kontroverze između istočnog i zapadnog kršćanstva i isto tako stavljajući **samo** naslov njegova *Života majke Božje, kraljice i gospoje naše prisvete divice Marije* u kontekst slavonskih pripovjedača s početka 18. stoljeća (Novak, 1999: 897, 898, 899).

*

Istraživanje, dakle, podataka o Antunu Bačiću i njegovu djelu u gore navedenih dvadesetak djela iz hrvatske književne historiografije predznanstvene i znanstvene faze dovodi čitatelja do zaključka da su s vremenom već poznate informacije o njemu – blijedjele, a ne suprotno – da su se početne upotpunjavale i širile. Tako se umjesto uzlazne pojavljuje silazna putanja našega znanja o njemu.

2. Istina katoličanska – nenabožno o nabožnome

Danas se žanrovska pripadnost Bačićeve *Istine katoličanske* određuje pojmom katekizam ili kontroverzijski katekizam (Hoško, 1985: 44), a u novije vrijeme i pojmom crkvenopovijesno djelo (Rem, 2009). U Šafaříkovo je vrijeme bila svrstana u poglavlje skupnoga naziva *Sittenlehre* (moralni zakon, nauk o ćudoređu) (Šafařík, 1865: 228), a početkom 20. stoljeća Branko Drechsler (Vodnik) opisujući rad franjevac na slavonskoj knjizi (npr. Stjepana Vilova, Filipa Lastrića, Antuna Bačića, Jerolima Lipovčića, Emerika Pavića) prije prvog izdanja Relkovićeva *Satira* (1762.) zapisuje vrlo općenito, bez zaustavljanja na pojedinostima i ovo: „Rad ovih pisaca

⁴ „Već u prvoj polovici XVIII. stoljeća fra Antun Bačić, rodом iz Vrbe nedaleko od Broda (ne zna se točno koje godine je rođen, a umro je 1758.), objelodanjuje svoje crkvenopovijesno djelo *Istina katoličanska* (1732.). Iako se za tog povjesničara u fratarskoj halji i dosad znalo, a i visoko ga se cijenilo (Tomo Matić naziva ga nestorом slavonskih franjevačkih pisaca), činjenica je da je Antun Bačić bio prešućivan. Bilo je to, dakako u sklopu опćег komunističkog odnosa prema prošlosti, baštini i tradiciji, ali je u vezi s Bačićem i cijelim nizom naših pisaca bila još i posebna nepovoljna okolnost što su bili crkvene osobe.“ (preuzeto sa stranice <http://sokacgranicar.blogger.hr/post/sokacka--knjizevnost/1372001.aspx> ; izvor: Kolo MH, proljeće 2008.god.)

lako se iscrpe s nekoliko riječi: tu se objašnjaju istine katoličke vjere, pišu se nedjeljne propovijedi, pokazuje se vjernicima „put nebeski“, tumače se nedjeljna evanđelja, crta se život kojeg sveca. Knjige su nabožno-poučne, pisane stihovima ili prozom, ikavštinom, a štampane su glavno u Budimu i Pešti, jer u Osijeku još nema tiskare.“ (Drechsler, 1907: 5) Ipak, ne iscrpljuje se cjelokupni rad franjevac prije *Satira*, kako kaže Drechsler, u nekoliko riječi, čemu svoj prilog želi dati i ovaj rad u kojemu se istražuju dvije primarno nenabožne sastavnice Bačićeve *Istine katoličanske* (skraćenica IK u nastavku teksta), a to su životinjski svijet i sastavnice svakodnevice u njoj.

U Bačićevo predgovoru IK naslovljenu *Poštovanomu štiocu* razvidne su tri informacije: prva se odnosi na autora, druga na čitatelja, a treća na sam tekst. U odnosu na prvu Bačić naglašava da pisanje knjiga nije njegovo primarno zanimanje i da je svjestan da se upustio „u tuđ posao“ (Bačić, IK: XII. nepag. str.)⁵, zbog čega toposom skromnosti umanjuje vrijednost svoga djela (vrlo često ga određuje kao „vrlo slab nauk moj“, „malahan trud“, „slabo dilo“, „slabi trud“). U odnosu na drugu informaciju doznaje se da je IK nastala zbog potreba slabije obrazovanih čitatelja/vjernika koje naziva „neumitnima“, čije je potrebe spoznao u svom neposrednom pastirskom radu i kojima je prilagodio svoja tumačenja: „(...) zato sam tomačio kako se lašnje od neumitnije razumiti može, za njiovo duhovno zabavljenje i duše korist.“ (Bačić, IK: XII. nepag. str.) O čemu se u djelu govori (treća informacija), Bačić je također objasnio – ono sadrži tumačenja istine katoličanske, odnosno u čemu griješe oni koji su se odmetnuli od Rimske crkve i priklonili se „eretičkomu nauku“.

Okako opisana književna komunikacija otvara pitanje – jesu li, koliko i kako pridonijeli realizirani svijet životinja odnosno sastavnice svakodnevice u IK *lašnjemu* razumijevanju crkvenih istina *neumitnim* čitateljima? Istraživanje životinjskoga svijeta u kontekstu postavljenih pitanja donosi sljedeće poglavlje.

2.1. Carstvo Animalia

Definicija životinje nije ni jednostavna ni jedinstvena. Dapače, ona „ima svoj povijesni razvoj i čini se da s vremenom postaje sve spornija. I posljednje izdanje Britanske enciklopedije upozorava da je životinja 'svaki član *carstva Animalia*, skupine živih organizama koja se diferencira od biljaka (*carstva Plantae*) prema nekim donekle proizvoljnim razlikama morfologije i fiziologije’.“ (Visković, 1996: 23) Teškoće se javljaju također i pri pokušaju klasifikacije članova *carstva Animalia* i to „(...) pogotovo što takvo

⁵ Citati iz Bačićeve *Istine katoličanske* donose se u našem transkribiranom obliku prema izdanju iz 1732. godine i to tako da se u zagradu stavlja prezime autora, skraćenica naslova IK i broj stranice na kojoj se citat nalazi.

razvrstavanje, kao i svako drugo, ne zavisi samo o zbiljskim osobinama bića koja se razvrstavaju, nego i o *kulturnim obrascima i interesima* onoga koji razvrstava.“ (Visković, 1996: 23)

U Bačićevoj IK se ne postavlja pitanje što određuje članove *carstva Animalia* i kako ih klasificirati. Riječ je jednostavno o djelu u kojemu se na oko 570 stranica pojavljuje oko 30 životinjskih vrsta⁶ čiji je odabir određen kulturnim obrascima i interesima samog autora (v. *Tablicu 1 – Životinjski svijet u IK*):

Tablica 1 – Životinjski svijet u IK

Redni broj	Naziv životinje	Navodi iz djela	Ukupno
1.	ašpida (zmija)	Grobnica očita jest grlo njiovo, jezici svojim zločesto dilovali su, otrove ašpida pod usnama njiovim. (101); Pravo se govori da jezik mormoratura ima otrove od ašpida , koja je jedna vrsta od otrovnije zmija, koje se otrove izličiti ne mogu (...) Otrove ašpida neizlučujuće zato koji uzme poštenje jedn put drugomu nigda mu povratit ga ne može ni ozdravit ga od otrova. (101);	3
2.	balena (kit)	najveće ribe iliti živine koje se naode u moru kakono balene i druge koje veličinom nadhode živine zemaljske (...) veće živine u moru su (449);	1
3.	bue (buhe)	Kada sunce vlažnu zemlju prigrije, mogu se ploditi miši, žabe, bue , crvi zemljeni i druga. U trulu drvetu gagrice, crvi i druga. (447);	1
4.	crv	kako crvi (449); Crv nji neće umriti (...) a crv koji neće umriti (545); crvi smrdeći (552);	6
5.	diteo	ili zapiva diteo (57)	1
6.	drakun (zmaj)	vino držali za žuć drakuna (306); Ondi su zmije, drakuni i svaka skot pogana (552);	2

⁶ Iako je istraživanje rezultiralo s 35 životinjskih vrsta (v. *Tablicu 1*), ovdje se namjerno kaže da je riječ od oko 30 vrsta, jer su se autoricama teksta tijekom čitanja mogli potkrasti i ne-željeni previdi.

7.	gagrice	Kada sunce vlažnu zemlju prigrrije, mogu se ploditi miši, žabe, bue, crvi zemljeni i druga. U trulu drvetu gagrice , crvi i druga. (447);	1
8.	gusinica	U zakletvi oblakova, gusinica , skakavica &c. valja znati da su ova mlogo puta poslana od Boga i mlogo puta dilovana po ruku đavaoskije ili sluga njegovije, zato ne znajući mi kad je od Boga, kad li je od đavla, (...). (68);	1
9.	guska	kako guske , patke (448);	1
10.	gušter	„izvan kože noge imaju kako gušteri “ (449)	1
11.	golubica	sin golubice (...) priprost kako golubica ; priprostnost golubice (160); Niti je samo sveti Petar sin golubice (161);	4
12.	jaganac / janci	Prem da na mlogo mistih ne običaji se dati desetak nego samo od stvari poljski kakonoti pšenice, zobi, ječma, kukuruza &c. I od male životinje kako jance , kozliće, prasce &c (193); A u četrnajesti dan počinjaše kruh prisan, jerbo blagovaju jaganca u četrnajesti dan u večer, kako je pisano (...). (298); Razborito tumači Sveti pismo zašto ukazuje da su četrnajsti dan lažka u večer prikazivali jaganca i da su onu noć blagovali meso s kruhom presnijem (298); da je po zakonu čifutskom blagovao jaganca s prisnim kruhom (...) Da je Isus učinio večeru u vrime u koje su Čifuti prikazivali jaganca vazmenoga (...) A u vrime u koje su prikazivali jaganca , bilo je zapovijeđeno (...) ako je Isus po običaju čifutskome blagovao jaganca (...) Valja reći da je Isus blagovao jaganca s kruhom prisnim (299); da je Isukrst blagovao jaganca prid dnevom svetkovinom (300); i tada se blagovaše jaganac s kruhom prisnim (...) „svetkovina iliti blagovanje jaganca (...) vrata bijaše poštropljeno krvju jaganca (300);	35

		jaganca blagovali (...) blagovali jaganca (...) od prikazivanja jaganca vazmenoga (...) jaganca vazmenoga (...) jedno jaganca vazmenoga (...) a ne od jaganca vazmenoga (...) da je Isukrst blagovao jaganca (301); Isus blagovao jaganca (...) od tada mogaše se prikazati jaganac (...) Isukrst blagovao jaganca (...) kada su čifuti jaganca vazmenoga blagovali (302); pak jaganca blagovati (329); prid pristoljem i prid jagancem obučeni u odiću bijelu i palme u ruku njiovi (...) slava Bogu našemu koji sidi svrhu pristolja i jagancu (...) u krvi jaganca (528); i oprali odiću svoju u krvi jaganca (...) I evo jaganc staše svrhu planine Sionske (...) da ovi slide jaganca kud god pojde (529); pisano jest da slide jaganca kud god ide; ako je jaganac svagdi, dakle i oni koji su s jagancem valja virovati da su svagdi (531); slideći jaganca kud god ide (533); Dvadeset i četiri starca padoše prid jagancem, imajući svaki sudove pune mirisanja (542);	
13.	konj	Napriliku zavituješ se da nećeš konja jašiti, jer si upao s njega (72); napriliku poklanjam ti konja, ako pođeš na vojsku &c. (...) Ili gibljuća, kako konj, odića, sudje &c. (121); Prodavanje i kupovanje jest jedna pogodba svagdanja u kojoj se čine mloge privare i nepravde, koliko od prodajući toliko od kupujući. Od prodajući čini se nepravda. (...) 3. Kada se prodade stvar nevaljala za dobru kako da prodaš konja slipa za zdrava, vino vođeno ili pokvareno za dobro &c.“ (126); Na priliku da tko misli ubiti neprijatelja, pak u onoj misli stojeći traži konja, pripravlja oružje i druge stvari potribite, pak najposlije ubije neprijatelja, ova sva činjenja brojem su među sobom razlučita, ali čine jedan grih ubojstva. (213);	5

14.	kozlić	Prem da na mlogo mista ne običaji se dati desetak nego samo od stvari poljski kakonoti pšenice, zob, ječma, kukuruza &c. I od male životinje kako jance, kozliće , prasce &c (193); (...) kad mu Ana žena donesavši kozlića (...) (118);	2
15.	kukavica	kukavica blizu kuka, zlo će se dogoditi (56)	1
16.	lav	kao lav ručeći oblazi ištući koga bi razdro (179);	1
17.	miš	Kada sunce vlažnu zemlju prigrrije, mogu se ploditi miši , žabe, bue, crvi zemljeni i druga. U trulu drvetu gagrice, crvi i druga. (447);	1
18.	mrcina	brez duše ostane tilo kako mrcina (461);	1
19.	orli	Primit će perje kako orli , trčat će i neće dilovati, /h/odit će i neće pomanjkati (541);	1
20.	osle	Ne poželi ženu iskrnjega tvoga, ni kuću, ni polje, ni slugu, ni službenicu, ni vola, ni osla , ni što god je njegovo. (136);	1
21.	ovca	Biskup osobito dužan je pohoditi ovce svoje najmanje u dvije godine jedan put (...) Dužan je neostaviti stado svoje u potriiba toliko tlesnije koliko duhovnije.(95); Pasi ovce moje (...) ovce svoje priporuči (161); kako apošto uči da svoje ovce s lijepim načinom dovesti može na spasenja (325); pastirom od dušam ovce svoje poznavati (341); Kako ovce u paklu stavljeni jesu, smrt popase nji. (544);	5
22.	pas	Napriliku pas vije, gospodar će umriti (56)	1
23.	patka	kako guske, patke (448);	1
24.	prasci	Prem da na mlogo mistih ne običaji se dati desetak nego samo od stvari poljski kakonoti pšenice, zob, ječma, kukuruza &c. I od male životinje kako jance, kozliće, prasc &c“ (193);	1

25.	ptica	Upitaj živine nerazložite i naučit će tebe, i ptice nebeske i ukazat će tebi; reci zemlji i odgovorit će tebi i skazat će ribe morske: Tko ne zna da je sva ova učinila ruka Božja?“ (3); po komu glasu od ptica (56); ptice nebeske (...) kolike ptice leteće (...) letenje ptica (...) mlogo ptica nebeskije (...) ptice nijesu stvorene od vode debele (...) dakle su i ptice od zemlje stvorene (...) ptice nebeske (448); da su ptice stvorene (449); Bojaz vaš i drhat neka je svrhu svih živina zemlje i svrhu svi ptica nebeskije (464);	11
26.	riba	Upitaj živine nerazložite i naučit će tebe, i ptice nebeske i ukazat će tebi; reci zemlji i odgovorit će tebi i skazat će ribe morske: Tko ne zna da je sva ova učinila ruka Božja? (3); Za učiniti ovi sakramenat (krizma-op. autorice) dvi se stvari oće, to jest ulje od masline i balzam. Niti je dobro ulje od oraha ili ribe , ali bi dobro bilo ulje od masline divje zašto je i ovo pravo ulje, uči Tamburin. (287); Kada sunce vlažnu zemlju prigrrije, mogu se ploditi miši, žabe, bue, crvi zemljeni i druga. U trulu drvetu gagrice, crvi i druga. U vodi, osobito u moru, nika vrsta riba (447-8); ribe morske (...) tolike ribe (...) stvorene ribe (...) (448); ne imenuje ribe (...) zato su ribe ovima prilične (449);	8
27.	skakavci	U zakletvi oblakova, gusinica, skakavica &c. valja znati da su ova mlogo puta poslana od Boga i mlogo puta dilovana po ruku đavaoskije ili sluga njegovije, zato ne znadući mi kad je od Boga, kad li je od đavla, (...). (68);	1

28.	stado	Biskup osobito dužan je pohoditi ovce svoje najmanje u dvije godine jedan put (...) Dužan je neostaviti stado svoje u potriiba toliko tilesnije koliko duhovnije.(95); pastir stada Isukrstova (161); pastir stada (161); stado svoje (162); od stada pravovirnoga (167); pase stado njegovo (175); od stada Isukrstova (176); niti upravljaju svoje stado na put spasonosni (257);	8
29.	vol	Ne poželi ženu iskrnjega tvoga, ni kuću, ni polje, ni slugu, ni službenicu, ni vola , ni osla, ni što god je njegovo. (136); obrati ovu slavu Božju u priliku vola jedućega sijeno (453); Poznade vo posidnika svoga i magarac jasle gospodina svoga, a Izrael mene ne pozna. To jest spominja se živina svoga gospodara i misto gdi piću ima, a Izrael zlovoljni ne kti poznati mene (569);	3
30.	vuci	Čine se dobri, a iznutra su vuci razdrti govoreći laži namisto istine (155);	1
31.	zec	priđe mu put zec (57)	1
32.	zmija	Pravo se govori da jezik mormoratura ima otrove od ašpida, koja je jedna vrsta od otrovnije zmija , koje se otrove izličiti ne mogu (...) Otrove ašpida neizličujuće zato koji uzme poštenje jedn put drugomu nigda mu povratit ga ne može ni ozdravit ga od otrova. (101); mudrost zmije (160); gibljući se neupravno kako zmije (449); služi zmijom kako s alatom za privariti Adama i Evu (...) đavo u priliki zmije napastuje čovika (455); jerbo kako zmija kad ujede na jednom mistu pusti otrove koje se po svemu tilu razidu, tako đavo privarivši prvoga čovika u sve poslednje uli otrove griha koje se u sve ljudi razliše, kako apošto govori. (455); Ulizavši, dakle, đavao u zmiju jest čovičjim glasom govoreći prevario Evu kako sveti Augustin govori. (455); Đavo u zmiji govorio jest (...) i tako ulizavši u zmiju (456); Ondi su zmije , drakuni i svaka skot pogana (552);	10

33.	zviri	zviri zemaljske (450);	1
34.	žaba	Kada sunce vlažnu zemlju prigrije, mogu se ploditi miši, žabe , bue, crvi zemljeni i druga. U trulu drvetu gagrice, crvi i druga. (447);	1
35.	živina	Ijubimo i štujemo od koga dobra primamo, što iste živine nerazložite običaju činiti (2); Upitaj živine nerazložite i naučit će tebe, i ptice nebeske i ukazat će tebi; reci zemlji i odgovorit će tebi i skazat će ribe morske: Tko ne zna da je sva ova učinila ruka Božja? (3); a drugi prilikam iliti mrtvim ljudem i živinam (55); po koji znamenji od živina (56); pomor živinama (58); satrti u srdžbi svojoj toliko ljude koliko živine (103); zaradi ovoga griha naveo potop općeni svrhu zemlje i satio iste živine nerazložite (107); Treća vrsta ovoga griha, jest smišanje z' živinom (109); Neznanje koje prije činjenja biva jest kada se ne znajući učini, a da se zna ne bi se učinilo. Na priliku da tko ubije čovika ne znajući da je čovik ili scineći da je živina. Neznanje koje slidi činjenje jest kada se što u neznanju učini, a učinilo bi se da se i zna: Na priliku da tko odluči ubiti neprijatelja i poslije doisto ubije, ali ne znajući da je neprijatelj ili scineći da je živina, pak ne žali nego se veseli od takva ubijenja. (220); Jest neznanje stvari potribiti za uzdržanje života naravnoga, što se vidi u dici malenoj koji ne imaju ovoga poznanja, a imaju ga živine nerazložite, kako sveti Augustin uči, jer veli vidimo živine koje ne imaju duše razložite i ništa ne manje kako se rode, udilj ode, mater poznaju i sami brez pomoći drugoga ranu traže, sisaju i po naravi znadu naći sisu &c. Što se ne vidi da imaju dica koja ne samo ne mogu rukama prifatiti, ni nogama hoditi, nego za uzdići ji, potriba je u usta ranu stavljati im; drugojačije od sebe ništa ne mogu po naravi znati kako druge živine, što je bolest pameti i pomanjkanja znanja. (223);	51

		Jest budalaština pameti, koja u nikim jest od porođenja, što se ne nahodi u živina nerazložiti ne videći se da koja živina od porođenja svoga ne ima dilovanja pristojna naravi svojoj kako se vide ljudi brez znanja od počela življenja svoga. Radi šta sveti Augustin žaleći nesrićnost čovičju u 28. knjizi koju svetomu Jerolimu piše govori: (...) Toliko su kasni niki i zaboravljivi da ni prve istočaje slova naučiti nisu mogli. A niki tolike su budalaštine da se mlogo od živina ne razlučuju. (223-4); Odmetnutie živina, koje su prije griha čoviku poslušne i podložne bile, a poslije griha odmetnuvši se mloge životu čovičjemu zasidaju. (225); Pijanstvo puno i svršeno jest kada se radi naslađenja opije da izgubi razum i da ne zna što je zlo, što je dobro. I ovo je od plemena svoga grih smrtni, zašto po takvu pijanstvu, ostavivši čovik razložnost zaradi naslađenja prilikuje se živinama nerazložitijem. (232-233); tako da kako živina što je popio, povrati. (233); Budalasti koji su od porođenja na mogu primiti ovi sakramenat (pričest – op. autorice) budući da ga ne poznaju; zato takovom bilo bi dati kako živini nerazložiti. (319); ili griha sodomije, ili z' živinom (420); ne imajući na sebi ljudi, živina ni stabala (432); da je Bog stvorio sve živine zemaljske (448); najveće ribe iliti živine koje se naode u moru kakono balene i druge koje veličinom nadhode živine zemaljske (...) veće živine u moru su (449); učini Bog živine zemaljske (...) živine morske (...) živine zemaljske (450); na priliku živine sijeno jeduće (453); imadijaše ostati neprijateljstvo među čovikom i živinom (455); Bojaz vaš i drhat neka je svrhu svih živina zemlje i svrhu svi ptica nebeskije (464); živini nerazložitoj (467);); u živinama nerazložitim (...) živine poznaju doći (468);	
--	--	---	--

		u živini nerazložitoj (...) i živine spominaju se (469); Poznade vo posidnika svoga i magarac jasle gospodina svoga, a Izrael mene ne pozna. To jest spominja se živina svoga gospodara i misto gdi piću ima, a Izrael zlovoljni ne kti poznati mene (569); živine nerazložite, kako i stabla i trave (...) čujuća u živina, a rastuća u stabli i travama (471); živinama ima kripost duše rastuće (...) živine ne mogu razložiti (470-1); duša čujuća koja je u živinama (...) i živine glas čuvši (471); živina gdi ne naodi obilnost rane biži (472); i u živinama (472); u živinama i čini živine rasti i ploditi (472); Stabla, trave i živine nerazložite neće se ponoviti (...) Zašto stabla, trave i živine nerazložite ne mogu se uzdržati brez obraćanja nebeskoga, a poslije suda neće se obraćati nebesa (...) Zato stabla, trave i živine nerazložite po ognju će poginuti koji će nebo i zemlju čistiti. (507);	
36.	životinja	Prem da na mlogo mistih ne običaji se dati desetak nego samo od stvari poljski kakonoti pšenice, zob, ječma, kukuruza &c. I od male životinje kako jance, kozliće, prasce &c (193).	1

Potvrđene životinjske vrste i čestotnost njihova pojavljivanja u IK jasno pokazuju da ona pripada žanru ne pretjerano naklonjenu *carstvu Animalia*, jer se životinja prosječno gledajući pojavljuje tek na svakoj četvrtoj stranici (na oko 570 stranica knjige životinja se pojavljuje ukupno oko 140 puta / v. *Tablicu 2*):

Tablica 2 – Čestotnost pojavljivanja životinja u IK

Redni broj	Čestotnost pojavljivanja	Naziv životinje
1.	51	Živina
2.	35	Jaganac
3.	11	Ptica
4.	10	Zmija
5.	8	riba, stado
6.	6	Crv
7.	5	konj, ovca
8.	4	Golubica
9.	3	ašpida, vol
10.	2	drakun, kozlić
11.	1	balena, bue(buhe), diteo, gagrice, gusinica, guska, gušter, kukavica, lav, miš, mrcina, orli, pas, osle, patka, prasci, skakavci, vuci, zec, zviri, žaba, životinja.

Da je u drugim nabožnim žanrovima situacija drugačija, potvrđuju na primjer propovijedi Štefana Zagrepca (Zagreb, 1669. Zagreb, 1742.) u njegovu djelu *Pabulum spirituale ovium christianarum... / Hrana duhovna, ovčic keršćanskeh...* – objavljeno u pet knjiga (I. svezak u Zagrebu 1715., II. svezak u Klagenfurtu 1718., III. svezak u Zagrebu 1723., IV. svezak u Zagrebu 1727. i V. svezak u Zagrebu 1734.). Samo u prvom dijelu pete knjige iz 1734. godine koji broji 336 stranica potvrđene su 62 životinjske vrste s oko 300 potvrda, što znači da se životinja prosječno gledajući u njegovim propovijedima pojavljuje na gotovo svakoj stranici (usp. Šundalić, 2008: 171–205).

Životinja je u *Bibliji* prema mišljenju Nikole Viskovića prisutna na četiri načina: kroz ekonomsku upotrebu stoke kao najvećeg blaga; kroz obvezatno prinošenje na žrtvenik (vrste životinjskih žrtava su: paljenica, prinosnica, naknadnica, okajnica, pričesnica, zahvalnica, zavjetnica); kroz vjersku, moralnu, ratničku i lirsku simboliku te kroz zaštitničku brigu spram životinja

kao sustvorenja (Visković, 1996: 74, 75). Budući da Bačićeva IK nastaje na tragu *Svete knjige*, opravdanim se čini pitanje koji su načini u njoj prisutni. Provedeno istraživanje kao odgovor nudi treći način (kroz vjersku, moralnu i lirsku simboliku) u odnosu na koji se izdvajaju sljedeće sastavnice:

Životinja i čovjek (*živina*). Prema čestotnosti pojavljivanja u IK na prvom se mjestu nalazi zooleksem *živina* (47 potvrda) koji se ne može konkretno vizualizirati. Slična je situacija i s nekim drugim žanrovima u kojima se na prvom mjestu pojavljuju druge, ali isto tako opće imenice kao što su npr. *zvijer* (u hrvatskoj renesansnoj pastoralu) ili *beštija* (u hrvatskoj renesansnoj komediji, ali i u nekim propovijedima iz 18. stoljeća), i to s jasno određenim značenjem: *zvijer* u pastoralu svojim primarnim značenjem pridonosi izgradnji tipičnih priča o stadi koje napadaju zvijeri jer se o njima ne brinu zaljubljenici u vile, *beštija* u komediji česta je sastavnica smijeha i psovki (usp. Šundalić, 2009.), dok se u propovijedima njome prijeti i zastrašuje grješnik. Opća se imenica *živina* u IK pojavljuje samo u ozbiljnom diskursu i njome se ne prijeti (dodavanjem atributa *pakleni* uz određenu životinju – npr. *peklenske tarantule*) i ne vrijeđa na način Štefana Zagrepca, na primjer, koji u svojim propovijedima oštro apostrofira vjernike riječima – „ar vi niste ljudi, nego ste *beštije*“ (Zagrebac, 1734: 161). U IK *živina* je općenito životinja, bez konotacija opakosti u sebi. Bačić je spominje u procesu stvaranja svijeta kao ravnopravnog člana čovjeku i biljkama, jer dok je zemlja bila prazna, *tašća*, to je značilo da nije imala „na sebi ljudi, živina ni stabala“ (Bačić, IK: 432). Bog je stvorio, kaže Bačić, sve *živine* (u moru, na zemlji, u zraku), neke su ljudi štovali kao božanstva i klanjali im se, a razlikuju se od biljaka (jer se kreću, čuju i imaju dušu čujuću i rastuću). Vrlo se često pojavljuje sintagma *živina nerazložita* (bez razuma) što u kontekstu govora o čovjeku-grješniku znači: čovjek se ponekad ponaša kao *živina* (npr. zbog proždrljivosti čovjek zapada u tjelesnu nečistoću „tako da kako *živina* što je popio, povrati.“ /Bačić, IK: 233/, odnosno u pijanstvu gubi razložnost tj. razum i postaje kao *živina* nerazložita tj. nerazuman), ponekad *živine* stradavaju zbog čovjeka i njegovih grijeha (npr. zbog bludnosti nije općim potopom kažnjen samo čovjek nego i *živine*), a ponekad su *živine* bolje od samoga čovjeka iako su one nerazložite a on razložit (npr. životinja cijeni brigu gospodara, ali ne i Izrael: „Poznade vo posidnika svoga i magariac jasje gospodina svoga, a Izrael mene ne pozna. To jest spominja se živina svoga gospodara i misto gdi piću ima, a Izrael zlovoljni ne kti poznati mene ...“ /Bačić, IK: 569/; ili tek rođeno dijete nema ona znanja koja ima *živina* – ono ne može samo ni hodati ni hraniti se, a živina može).

Uz pomoć zooleksema *živina* Bačić, dakle, s osjećajem za mjeru, bez pretjerivanja, govori o ljudskim grijesima, o potrebi njihova izbjegavanja, i to sve u vremenu od stvaranja našega pa do stvaranja novoga svijeta koji će

uslijediti nakon posljednjeg suda u kojemu neće biti *živina* („Zato stabla, trave i *živine* nerazložite po ognju će poginuti koji će nebo i zemlju čistiti.“ /Bačić, IK: 507/) pa ni mogućnosti govora o animalnome u čovjeku uz njihovu pomoć.

Povezivanje životinje sa svetim (*jaganac, golubica, ovca, stado*). Za Bačićevu se faunu ne može reći, kao što je već navedeno, ni da je raznovrsna (36 vrsta) ni da je brojna (oko 140 potvrda), ali joj se stoga ne može zaniijekati oslonjenost na *Bibliju* (u kojoj je imenovano 120 životinjskih vrsta⁷ /Visković, 1996: 73/) i kršćanski kulturni obrazac. Naime, iako kršćanstvo određuje antropocentrizam i odbacivanje zoomorfnog poimanja i prikazivanja božanskog, u njemu ipak ostaje trag animalizma: „Ali i kršćanstvo će opet zadržati, kao simbolizacije koje malo govore o stvarnom životinjstvu, povezivanje nekih životinja sa svetim: *goluba* s Duhom svetim, *janje* i *ribu* s Isusom, *bika* i *orla* i *lava* s apostolima Lukom, Ivanom i Markom, te druge životinje iz pučkih predaja o svecima.“ (Visković, 1996: 72) U IK to posebice dolazi do izražaja u drugopozicioniranoj životinji koju Bačić najčešće naziva *jaganac* (35 potvrda). Uz *jaganjca* (*janje*) najčešće se aktualiziraju semantemi neoskrvnjenosti i blažene bjeline, kao „ono što treba žrtvovati radi vlastita spasenja“ (Chevalier – Gheerbrant, 2007: 236). *Janje* (*jaganjac*) je najčešće upotrebljavani simbol Krista („*jaganjac* Božji koji uzima grijeh svijeta“ /Iv 1,29/), njegove žrtve za spas čovječanstva, što je i ovdje slučaj, uz napomenu da se u IK češće javlja u kontekstu posljednje večere, pretvaranja tijela i krvi Isusove u kruh i vino i polemike u svezi kruha koji je blagovao i posvetio Krist (Bačić na temelju *Svetog pisma* i crkvenih učitelja dokazuje da je bio prijesan, beskvasan, a ne kiseo, s kvascem).

Još bi se tri zooleksema iz IK mogla dovesti u vezu sa svetim, a to su: *golubica, ovca* i *stado*. U simbolici zapadnog kršćanstva *golubica* je „simbol čistoće i mira“ (Grgić, 1985: 241), jednostavnosti, „sklada, nade, ponovno pronađene sreće“ (Chevalier – Gheerbrant, 2007: 189), ona je čista životinja i najčešće spominjana ptica u *Bibliji*.⁸ U ikonografiji se vrlo često Duh Sveti (ali i detalji iz života nekih svetaca, na primjer sv. Benedikta, sv. Grgura pape) prikazuje u liku bijele golubice. U IK *golubica* se pojavljuje u kontekstu poglavlja o crkvenoj vlasti, njezinim zemaljskim „viđenim poglavarima“ te u kontekstu

⁷ Nikola Visković kaže da unatoč „(...) antropocentrizmu židovstva i kršćanstva, rijetke su svete knjige ili narodni epovi gdje se životinje toliko spominju, s imenovanjem tako mnogo (120) vrsta i u svim ljudskim zbivanjima, kao u Bibliji – naročito u Starom zavjetu.“ (Visković, 1996: 73)

⁸ „Počevši od Noeve legende, preko upotrebe za žrtvovanje i poetskih simbolizacija u Psalmima, Pjesmi nad pjesmama i drugdje, do novozavjetnog prikaza Duha svetoga, *golub* je najčešće spominjana ptica u Bibliji.“ (Visković, 1996: 75)

objašnjenja rečenice o sv. Petru: „Ti si kamen i ja ću svrhu tebe sagraditi Crkvu.“ (Bačić, IK: 161) Bačić objašnjava hereticima koji žele srušiti Crkvu Božju da je to nemoguće jer je ona utemeljena povrh tvrda kamena. Tako je Petar kao Božji namjesnik na zemlji sin *golubice* kojega krase jednostavnost („priprost kao *golubica*“ /Bačić, IK: 160/), koji kao Dobri pastir čuva *ovce*, odnosno *stado* (vjernički puk) koje mu je Isus preporučio i povjerio. Bačić tako potvrđuje uobičajeni biblijski postupak „upotrebe životinjskih slika za prikazivanje ljudskoga“ (Visković, 1996: 75).

Biblijsko-animalni citatni signali (*ptica, riba, zmija*). Biblijska animalna vjerska simbolika u IK potvrđena je i kroz šifrirane unutarnje citatne signale u kojima su prepoznatljive „intertekstualne veze s citiranim antecedentom kao što su prisutnost likova, motiva ili stilskih postupaka PT u okviru vlastitoga T, aluzije citatnoga teksta na citirani prototekst, šire kulturne reminiscencije itd.“ (Oraić Tolić, 1990: 16). U IK riječ je o motivima životinja s karakterističnim ponovljivim biblijskim atributima kao što su: ptice *nebeske* (10 potvrda), ribe *morske*⁹ (8 potvrda), *mudrost* zmije¹⁰ (10 potvrda). Kada se ove životinje (*ptica, riba, zmija*) pojave u navedenim sintagmama, njihova je biblijska provenijencija neupitna.

Sporadična ali sugestivna fauna (*ašpida, bue /buhe/, gagrice, gusini-ca, guska, gušter, konj, kozlić, miš, mrcina, orli, osle, patka, prasci, skakavci, vuci, zvir, žaba, životinja*). Gotovo dvije trećine životinjskih vrsta u IK ima samo jednu ili tek neznatno više potvrda u tekstu, čime je izbjegnuta biblijska konvencionalnost i predvidljivost. U većem broju primjera životinja se pojavljuje u svom primarnom značenju.

Odnosi se to posebice na *malahne životinje* (*miš, žaba, buha, crv, gušter, gagrica*) kojima Bačić vrlo živopisno dočarava nastanak Zemlje „(...) koja zajedno s vodom jedan okrugao čini. Niti se obraća kako nebesa, nego na jednom mistu utemeljena stoji zašto ju je Bog utvrdio (...)“ (Bačić, IK: 446) i života na njoj: „Kada sunce vlažnu zemlju prigrrije, mogu se ploditi *miši, žabe, bue, crvi zemljeni* i druga. U trulu drvetu *gagrice*¹¹, *crvi* i druga.“ (Bačić, IK: 447) Navedene se životinje uklapaju u lokalni slavonski kolorit, što potvrđuje

⁹ Nakon stvaranja životinja Bog načini „čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama *morskim*, pticama *nebeskim* i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji“ (Post 1, 26; kurziv naš).

¹⁰ U *Evangelju po Mateju* (*Svjedoci za Krista u neprijateljskom svijetu*) Isus kaže učenicima: „Evo, šaljem vas kao ovce među vukove. Zato budite *mudri* kao zmije, a bezazleni kao golubovi!“ (Mt 10, 16; kurziv naš)

¹¹ *Gagrice* su člankonošci značajni u biljnoj proizvodnji (spadaju u red isopoda zajedno s mokricama i baburama). Imaju usko tijelo sa sedam pari prsnih i šest pari trbušnih nogu, zadržavaju se na vlažnim mjestima, hrane se biljem u raspadanju, a kada ih se dotakne, sklupčavaju se:

i rječnik *Svašta po malo* Blaža Tadijanovića iz 1761. godine u kojemu su spomenute sve navedene Bačićeve *malahne životinje* (Thaddianovich, 2005. /1761./: 20–23), osim *gagrica*. Kada govori o životinjskom svijetu u moru, Bačić je manje precizan jer, kaže on vrlo pojednostavljeno i uopćeno, da kada sunce zagrije zemlju, plode se i životinje u moru: „U vodi, osobito u moru, *nika vrsta riba* od koji Plinio mlogo piše (...).“ (Bačić, IK: 448) I tomu u prilog ide Tadijanovićev rječnik u kojemu se u cjelini *Od riba* spominje samo osam naziva, od kojih su dva opće imenice (*riba* i *Stokfisch*), jednim se imenuje morska životinja (*aringa*), čak četirima nazivima se imenuju slatkovodne vrste (*som*, *štuka*, *šaran*, *linjak*), a svemu se pribraja i *rak*.

U svom neprenesenom značenju pojavljuju se još neke vrste prepoznatljive u slavonskom okruženju, i to tako da se njima: pojašnjuje stvaranje svijeta (svom *neumitnu* čitatelju Bačić objašnjava što je sve Bog stvorio peti dan – ribe morske i ptice nebeske, pri čemu naglašava da neke ptice više žive u vodi „nego u aeru, kako *guske* i *patke*“ /Bačić, IK: 448/); da se njima pojašnjavaju određeni pojmovi, kao npr. zakletva, *desetak* ili *deseto* (krive zakletve mogu biti kažnjene od Boga, ali i od đavla, pa se često ne zna jesu li oblaci *gusjenicia* i *skakavaca* od Boga ili od đavla; nadalje, kršćanin je dužan plaćati Bogu desetinu – *desetak* / *deseto* – od svoga imanja, što se najčešće čini malim životinjama, kao što su *janjci*, *kozlići* i *prasci*: „Svaki jest dužan dati deseto od svega koliko što posiduje ili u polju, ili u imanju, ili u dobitku. /.../ Prem da na mlogo mista ne običaji se dati desetak nego samo od stvari poljski kakonoti pšenice, zobu, ječma, kukuruza &c. I od male životinje kako *jance*, *kozliće*, *prase* &c.“ /Bačić, IK: 193/), odnosno da se njima približi značenje određene Božje zapovijedi (u objašnjenju 9. Božje zapovijedi „Ne poželi žene bližnjega svoga“ i 10. „Ne poželi nikakve stvari bližnjega svoga“ Bačić konkretizira riječima: „Ne poželi ženu iskrnjega tvoga, ni kuću, ni polje, ni slugu, ni službenicu, ni *vola*, ni *osla*, ni što god je njegovo.“ /Bačić, IK: 136/) – naglašavajući tako bitne, vrijedne sastavnice čovjekova bogatstva u kojemu svoje mjesto imaju i *vol* i *magarac*, odnosno one životinje koje su kroz prizmu biblijske ekonomske upotrebe stoke najveće blago, jer bogatstvo „svih vođa i plemena izraelskih sastoji se od ovaca, goveda, deva, koza i magaradi (...).“ (Visković, 1996: 73) Bačićovo neinzistiranje na *devama* nego upravo na *volovima* i *oslima* uklapa se (i potvrđuje) u slavonsko podneblje, zbog čega su i katekizamska pojašnjenja jednostavnija, *neumitnu* čitatelju razumljivija i uvjerljivija.

U odnosu na preostale sporadično potvrđene životinjske vrste (*ašpida*¹², *gusinica*, *konj*, *mrcina*, *orli*, *skakvci*, *vuci*) zamjetno je njihovo korištenje u prenesenu značenju. Slikovitost ostvarena epitetima zanemariva je (spominju se tek: *vuci razdrti*, *konj slipi*¹³). Potvrđena je tek pokoja metafora i usporedba: jezik *mormoratura* (ogovaratelja) ima otrove od *ašpida*; heretici su dvolični jer se čine dobrima, a iznutra su *vuci razdrti*; prijevara je kao prodaja slije-poga *konja* za zdrava; tijelo bez duše je kao *mrcina*; blaženi se ne umaraju jer primaju perje kao *orli*. Razvedene su usporedbe (v. Skok, 1950.) vrlo rijetke, kao, na primjer, ona o iskušavanju prvoga čovjeka: „I za tri uzroka dopusti Bog da đavao u prilici *zmije* napastuje čovika. Prvo, jerbo kako *zmija* kad ujede na jednom mistu pusti otrove koje se po svemu tilu razidu, tako đavo privarivši prvoga čovika u sve poslidnje uli otrove griha koje se u sve ljudi razliše, kako apošto govori.“ (Bačić, IK: 455)

Sporadičnim se pojavljivanjem određenih životinjskih vrsta unosi u IK i strah i drugi, *neslavonski* prostori. U stvaranju straha pripomaže fantastična životinja *drakun* (*zmaj*) kojim se predočuju strahote paklene („Ondi su *zmije*, *drakuni* i svaka skot pogana“ /Bačić, IK: 552/) i *lav*¹⁴ jer se njime vizualizira opasnost kojom prijeti đavao (on „kao *lav* ručeći oblazi ištući koga bi razdro“ Bačić, IK: 179/). U drugom slučaju, dočaravanju neslavonskog prostora, javlja se divlja životinja stranoga podneblja¹⁵ – *balena* (*kit*), životinja koja je Bačiću zanimljiva samo svojom veličinom, ali ne i kao sredstvo zastrašivanja, kao u Zagrepčevim propovijedima u kojima je ona „morsko strašilo“ (Zagreb-ec, 1734: 182).

¹² Što je *ašpida*, objašnjava sam Bačić, jer kaže da je to jedna vrsta otrovnih zmija. I u Zagrepčevim se propovijedima pojavljuje ova zmija koju on naziva *kača ašpiš*, ali i neke druge (*kača ljutica*, *kača tarantula* /v. Šundalić, 2008: 182–187/). Zagrepčeva *zmijolika* raznolikost nije svojstvena i fra Antunu.

¹³ Slikovitost i originalnost nije zamjetna ni u odnosu na one lekseme čija je čestotnost pojavljivanja znatno veća. Potvrđena su tek sljedeća pridjevska određenja imenica: *priprostnost* golubice, *vazmeni* jaganac, ptice *nebeske/leteće*, ribe *morske*, stado *pravovirno*, *otrovne* zmije, živine *nerazložite/živine zemaljske*, crv *smrdeći*.

¹⁴ *Lav* u IK ima tek jednu potvrdu, što nije slučaj i s *Biblijom*: „U Bibliji je ovca spomenuta 45 puta, koza 88, pas 14 i lav 89 puta. Domaća mačka nije spomenuta niti jednom.“ (preuzeto sa stranice <http://www.teen385.com/funzone/jeste-li-znali/zivotinje-u-bibliji>)

¹⁵ Prema Buffonu (*Historie naturelle*) najbolje je razlikovati životinje zdravorazumskom i utilitarnom logikom, te ih podijeliti na: a) domaće (domesticirane životinje), koje se dijele na: a.1) lovinu (divljač) ili nelovinu; a.2) pripitomljene, dok se b) divlje životinje dijele na: b.1) divlje životinje vlastitoga podneblja; b.2) divlje životinje stranih podneblja (Visković, 1996: 25)

Istraživanje sastavnica životinjskoga svijeta u kontekstu katekizamskoga žanra, pokazalo je, dakle, funkcionalnu uklopljenost nenabožnoga u nabožno, jer se primarni semantemi iz semantičkog polja bilo koje životinje potvrđene u IK vrlo rijetko pojavljuju u svom izvornom značenju; njima autor svom *neumitnu* čitatelju pokušava učiniti razumljivim kršćanski nauk.

2.2. Svakodnevice

Istraživanje faune u IK i interpretacija dobivenih rezultata u prethodnome poglavlju pokazali su neodrživost riječi Branka Drechslera koji je rad slavonskih franjevaca prije Relkovićeve *Satira* sveo, kao što je već uvodno rečeno, tek na nekoliko riječi.¹⁶ Navedeno se želi argumentirano proširiti i istraživanjem svakodnevica i tek nekih njezinih sastavnica (jer za sve prema naputcima uredničkog odbora Zbornika o Antunu Bačiću nema dovoljno prostora!).

Tragajući za informacijama o svakodnevlju u Bačićевой IK, književnom djelu pristupa se kao mogućem povijesnom izvoru, tj. kao mediju kroz koji i pomoću kojeg upoznajemo i spoznajemo prošlu stvarnost.¹⁷ Književni tekst „govoreća“ je tvorevina u čije su tkivo zapreteni različiti oblici prošlosti i kulture. On nastaje u ozračju određenog vremena i prostora te sadrži „ideologiju“ svog vremena, odnosno ideje samog autora. (prema Eagleton, 1987: 233–241) Takav pristup podrazumijeva antropološko čitanje djela, čiju je metodološku paradigmu ponudio Poyatos (1988: XIII, 9) u okviru literarne antropologije. Njegov model temelji se na dvjema cjelinama kulturne stvarnosti koje mogu biti izvedene iz književnog djela: sustavi konkretnosti (*sensible systems*) i apstraktni koncepti kulture, tj. sustavi shvaćanja (*intelligible systems*).¹⁸

Polazišne smjernice ovoga poglavlja nalaze se u književnopovijesnom i književnokulturnom radu Tome Matića, čiju sintezu bavljenja slavonskom

¹⁶ „Rad ovih pisaca lako se iscrpe s nekoliko riječi: tu se objašnjaju istine katoličke vjere, pišu se nedjeljne propovijedi, pokazuje se vjernicima „put nebeski“, tumače se nedjeljna evanđelja, crta se život kojeg sveca.“ (Drechsler, 1907: 5)

¹⁷ Pojam povijesnog izvora podrazumijeva ostatak prošlosti koji o njoj svjedoči, a njegova spoznajna vrijednost ovisi o pitanju koje mu postavljamo (Gross, 1980: 246).

¹⁸ Sustavi konkretnosti (*sensible systems*) obuhvaćaju govorni jezik, parajezik (modifikacije glasa, značenje neverbalnih zvukova), pokrete (geste, poze), konceptualizaciju vremena i prostora, sustav stvari i okoline (odjeća, oruđe, namještaj), a apstraktni koncepti kulture ili sustavi shvaćanja (*intelligible systems*) odnose se na religijske misli, socijalne obrasce odnosa, moralne vrednote, etiku i estetiku, politiku, narodna vjerovanja i umjetnost. (prema Gulin, 1996: 153)

književnošću 18. stoljeća predstavlja knjiga *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (1945.) Matićevo je ishodište u interpretaciji cjelokupnog književnoga stvaralaštva u političkim i društveno-gospodarskim uvjetima u (poslijeturskoj) Slavoniji nakon Karlovačkog mira 1699. godine, čije je osnovno obilježje prosvjetiteljsko-odgojno: "Narodna prosvjeta i odgoj bili su sve do Preporoda iztaknuta karakteristična crta hrvatske knjige u Slavoniji, pa iako je ta književnost dala malo djela jače književne vrijednosti, svakako je u nacionalnom i kulturnom životu hrvatskoga naroda izvršila veliku zadaću time, što je Slavoniju, nemilo zapuštenu za turskoga gospodstva, odgojila i pripremila, da se u doba Preporoda pridruži književnom i uobće kulturnom radu u hrvatskoj narodnoj zajednici." (Matić, 1945: 5) Upravo zbog takvog kontekstualnog polazišta u tumačenju književnih pojava¹⁹, uz ime i rad Tome Matića indikativnom je postala sintagma *kulturna povijest*. (Tatarin, 1999: 14) Suvremena znanost o književnosti koja se bavi književnoantropološkim pristupima književnome tekstu razlikuje tradicionalnu književnu historiografiju ili „stari“ historizam te novi historizam ili poetiku kulture. I dok se književnost u „starome“ historizmu, temeljenom na trajnoj matrici pozitivizma shvaća kao odraz bilo povijesnih okolnosti, bilo autorove duše, o novome historizmu sugerira se razmišljati kao o analitici ili tehnici, praksi interpretiranja koja se kombinira s raznolikim drugim pristupima (feminizmom, rodnim studijima, postkolonijalnom kritikom, kulturalnim studijima, semiotikom) ili pak s matičnom disciplinom kritičara ili kritičarke (filozofijom, poviješću, književnom teorijom/kritikom, antropologijom, teatrologijom itd.) (Šporer, 2005: 38, 57–58) Osim interdisciplinarne metodološke transpozicije („kulturalnoga pantekstualizma“), jedna od temeljnih premisa poetike kulture bila bi i *retrorefleksija* – shvaćanje po kojem je književnost odraz, ali i odraz koji se istodobno odražava natrag na društvo, povijest ili kontekst. Time se ukazuje na svojevrsni reverzibilni i kružni proces, odnosno poanta je u relacijama – međuovisnosti i uzajamnom utjecaju – zbilje i diskurzivne reperezentacije zbilje. (Šporer, 2005: 66, 67)

Bačićeva IK, baš kao i drugi kršćanski nauci, zasniva se na katekizmu Rimske crkve, međutim, vjerska pouka i način razlaganja vjerskih istina primjenjivan je na prilike i svakodnevni život sredine u kojoj su autor (pošiljatelj) i narod (primatelj) živjeli.²⁰ Autorstvo pri tom treba promatrati kroz dvostruku

¹⁹ „Posve je prirodno da svaka književnost nosi na sebi biljeg sredine u kojoj je nastala, a to se osobito vidno ističe u književnosti koja se rađa u doba kada nastaju jače promjene u duševnom i društvenom životu naroda.“ (Matić, 1994: 49)

²⁰ Teorija recepcije navodi upravo receptivnost djela kao njegovu konstitutivnu dimenziju. Na temelju receptivnosti svaki se književni tekst izgrađuje na pretpostavci da ga čitatelj, kojemu je on namijenjen, razumije. Dakle, pisac očekuje od čitatelja da posjeduje kulturu

prizmu; primarnu (posredničku), čiji je zadatak širenje morala i svjetonazora propisanih od Katoličke crkve, a tek onda kroz individualizirano autorstvo koje se potvrđuje odabirom onoga o čemu se govori i primjera kojim se potkrepljuje taj govor. U takvoj višestrukoj i uzajamnoj komunikaciji književnoga i zbiljskog diskursa želi se istražiti sastavnice svakodnevne kulture, tj. književnu uobličенost životne realnosti. U antropološkoj interpretativnoj analizi mogu se postaviti *crkva* i *kuća* kao dva prostorna i duhovna realiteta, dvije tematske cjeline/okvira unutar kojih se uočavaju različiti modusi svakodnevnoga života. I dok je prvi prostor više vezan uz *javni*, a drugi uz *privatni* aspekt života, često ćemo biti suočeni s pojavom njihovoga međusobnog ukrštavanja i nemogućnosti jasnog razlučivanja.²¹ U ovom dijelu rada pozornost će biti usmjerena na iščitavanje struktura svakodnevlja unutar prostora *crkve*, s tim da će u tu svrhu biti konzultirani i drugi izvori i literatura.

Crkva

Kršćanstvo od samih njegovih početaka karakterizira određena teologija sakralnoga prostora. Naime, riječ je o jasnom ekleziološkom suodnosu na crti *Crkva-Zajednica / crkva-građevina*. Taj ekleziološki odnos hijerarhijske je naravi, tj. na temelju liturgijsko-teološkoga promatranja podizanje crkve-građevine proizlazi iz spoznaje o Crkvi-Zajednici, ili, drugim riječima, ono u-prostoruje, u-prizoruje Crkvu-Zajednicu. (Škunca, 1996: 19–37) Budući da se kršćanski (katolički) smisao crkve-građevine ispunjava bogoslužjem ili liturgijom²², i naše iščitavanje IK uzima u obzir obje navedene komponente, njihov međusobni odnos te interakciju s drugim kulturološkim pojavnostima i odnosima.

Stvar sveta. (*persona, misto, stvari*). O „svetoj stvari“ u IK ponajviše doznajemo iz *Razgovora I. - Članka I. – Od prve zapovidi Božije* i *Razgovora IV. - Članka III. – Od sakramenta Tila Isusova*, ali ponešto i iz drugih

na osnovi koje će moći dekodirati i povezati književne slike. (Eagleton, 1987: 98)

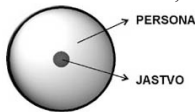
²¹ Philippe Ariès piše o pojedincu iz razdoblja kraja srednjega vijeka koji je je još uvijek sapet okovima kolektivnih i feudalnih solidarnosti zajednice u neki svijet koji nije privatni ni javan u smislu koji mu pridaje novi vijek. Može se reći kako „...postoji zbrka između privatnog i javnog, *kamere* i *komore*, odnosno ložnice i blagajne. Ali šta to treba da znači? Pre svega, bitno je da se mnogi činovi svakodnevnog života odvijaju i još zadugo će se odvijati u javnosti, kao što je to pokazao Norbert Elias (Norbert Elias).“ (Ariès, 2002: 5)

²² „S pravom se dakle liturgija smatra kao vršenje Kristove svećeničke službe: u njoj se pomoću vidljivih znakova označuje i, na način pojedinom znaku svojstven, izvršuje čovjekovo posvećenje te tako otajstveno tijelo Isusa Krista, Glava i udovi, vrši cjelokupno javno bogoslužje.“ (*Sacrosanctum Concilium*, Konstitucija o svetom Bogoslužju Drugoga vatikanskoga sabora, br. 7, prema: Škunca, 1996: 26)

razgovora, članaka i poglavlja. Što Bačić podrazumijeva pod svakom od triju sastavnica *stvari svete* te kako nam one svjedoče o svetom, ali i o profanom aspektu osamnaestostoljetne Slavonije, osvrćemo se u nastavku:

1. *Persona*.²³ Fratri svih redova koji su obećali tri zavjeta Bogu²⁴, *popovi* koji su primili prvo striženje²⁵, *dumne* u *manastiru* ili izvan njega i sluge redovničke (bitno je da oboji nose redovničku odjeću koja se razlikuje od svjetovne!), pustinjaci (s biskupovim dopuštenjem!) i redovnički novaci – sve su to kategorije svete *persone*. Međutim, da bi se stupilo u sveti red i obavljalo svećeničke dužnosti, nije se smjelo imati *zapriku*, tj. kanonsku zabranu. A što je sve moglo biti *zaprika*? Mogla je to biti (ne)vjera – ako su rođeni od here-tika, šizmatika, *Čifuta* (Židova), Turaka ili *neznabožaca* (bez obzira ako su se krstili, jer i drugo krštenje predstavlja *zapriku*), Crkveno pokaranje (prokletstvo, *dignutie* i *zabranjenje*), preljub, incest ili rodoskvnuće, otimanje djevo-jke, sodomija, *vražtvo*/vračanje, sagriješenje protiv vladara, lažno zaklinjanje na sudu, ubojstvo ili sudjelovanje na bilo koji način u ubojstvu čovjeka, teško ranjavanje u svađi (odsijecanje ruke, noge, uha ili kojega drugog uda, vađenje oka), sudjelovanje u osuđivanju, hvatanju, smaknuću ili odsijecanju kojeg od udova (u funkciji suca, vijećnika, svjedoka, pisara, dželata...), nezrelost (nedovoljan broj godina za stupanje u red), nesloboda (roblje, sluge i podložnici koji su pod vlašću gospodara) te tjelesni nedostatak („...kojima manjka koje udo od tijela, kakonoti ruka, noga, prsti, osobito desne ruke, s kojim se čini križ,²⁶ prsti s kojim se uzima, kakonoti palac, i slideći prst. I komu je oko isteklo, osobito livo, koje se zove oko kanona; Također zapriku imaju gubavi, drtaoci, i svi koji očitu bolest imaju.“ /Bačić, IK: 203/) Bolesni i nakazni ljudi nisu bili ništa manje diskriminirani i marginalizirani i u svakodnevnom životu.

²³ Zanimljivom i indikativnom čini se Bačićeva uporaba riječi *persona* (grč. maska), koja u psihologiji Carla Gustava Junga predstavlja lažno Ja, tj. veliki dio psihe određen društvenim normama, dok pravo i prirodno Ja čini tek mali psihički nukleus.

(preuzeto s: <http://likovna-kultura.ufzg.hr/Sablonsko%20ponasanje.htm>)

²⁴ „Redovnici (slat. *regulares* [< *regula* »pravilo«] »koji žive po pravilu« i *religiosi* »pobožni, Bogu odani«). Kolektivno ime za kleričke osobe (muške i ženske) koje su položile tri zavjeta: siromaštva, poslušnosti i čistoće, te žive zajedničkim životom u samostanu.“ (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. A. Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., str. 535)

²⁵ Riječ je o znaku pripremanja za ulazak u sveti red, a postrig ili tonzura označava da njegovi nosioci „...vazda imaju k Bogu pamet uzdignutu.“ (Bačić, IK: 403)

²⁶ Upravo je za **krizmu** bitan **palac desne ruke**: „Valja da biskup s palcem desne ruke učini križ na čelu; zašto da čijem drugijem učini, ne bi bilo ruku stavljenje, i zato ne bi bio dobar sakrament.“ (Bačić, IK: 288)

Etnograf Luka Lukić u svojim zapisima o životu i običajima mjesta Varoš (današnji Brodski Varoš) piše kako *falični svit živi lošo*: „Tko je nakazan na tilu, to je pravi sluga ili sluškinja, sve radi; u poslu je prvi, u svem drugom zadnji.“ (Lukić, 1924: 160) Ali, nastavlja dalje: „Sakati svit ne kudi Boga rad toga, što su sakati. Zadovoljni su svojom nesrećom; pa kad i' tko upita: 'Kako ti je?' znaje reć: 'Fala Bogu na svemu. Što sam sakata, to mi ni ništa, samo da je kako drukčije bolje. Sa snaom se eto ne slušam, pa nam je svakako.'“ (Lukić, 1924: 160)

Zdrava i sveta *persona* nije imala problema s bolešću, potlačenošću i izrabljivanjem u kućanstvu, štoviše, Crkveni/sveti zakon štitio ju je od ubojstva, udaranja, ranjavanja, putenoga grijeha (silovanja), ali i od svjetovnoga zakona - zatvaranja u tamnicu, vođenja na svjetovni sud i od oporezivanja. Naime, sve te radnje smatrane su *grihom protiva personi svetoj*, te „Tko bi ranio, udario, ili ubio redovnika ... sagrašuje smrtno, i upada, u prokletstvo, od kojega izvan pape, nitko ne može odrišiti.“²⁷ (Bačić, IK: 65) Ogriješivši se o Crkveni zakon, prokletnik se suočava s brojnim sankcijama i ograničenjima, kako na religioznom, tako i na svjetovnom planu svakodnevnoga života. Prokletnik tako ne smije slušati misu, molitve i blagoslove²⁸, ne smije se ukopati u groblje s ostalim kršćanima te ne može biti sudac, pisar ili svjedok na sudu – može biti samo krivac ili onaj kome se sudi. Obilježavanje prokletnika uključuje i zahtjeve prema drugima, njegovim bližnjima, poznanicima i prijateljima, kojima se zabranjuje pozdraviti ga, činiti mu društvo te jesti i piti s njim za istom trpezom. Javno izopćenom, prokletniku preostaje utočište pronaći tek u intimnom (kućnom) okruženju žene, sinova, kćeri, sluga, službenica i robova, jer samo je njima dopušteno općenje s njim.

Iako se Crkveni zakon pobrinuo zaštititi *personu* od opasnosti iz okoline, s kušnjom koja je dolazila iz same *persone*, a odnosi se na zavjet čistoće, morala se ona sama nositi i boriti, jer: „Kad crkveni čovik posvećen pute-no sagraši, čini grih protiva stvari svetoj, zašto oskvrnjuje samoga sebe...“ (Bačić, IK: 65). Ovaj navod, iako je iz teksta IK, ipak ukazuje na problem koji je predstavljao redovnički zavjet čistoće, odnosno neprestana kušnja kojoj je bio podvrgnut. Zsigurno je da su se teško mirili svakodnevni život i realnost tjelesnih potreba s jedne strane te ideal i zahtjevi za čistoćom

²⁷ No, valja spomenuti i olakotne okolnosti koje umanjuju težinu grijeha: ako bi netko udario redovnika u šali, nehote, ne znajući da je riječ o redovniku, ako bi ga lako udario ili „Kada pamet ne prigleda dobro zloću griha; na priliku da sanjiv, to jest, na pole spavajući udari Crkvenoga čovika, ili misnika, bio bi grih lak.“ (Bačić, IK: 217) – tada bi ga i biskup mogao odriješiti od grijeha.

²⁸ Međutim, *prediku* smije slušati „... jerbo po prediki može biti da se lašnje obrati i pokaje za grihe.“ (Bačić, IK: 195)

postavljeni Crkvenim zakonom s druge strane. Prema tome, za pretpostaviti je kako slavonskoj osamnaestostoljetnoj Crkvenoj zajednici nisu bili strani ni slučajevi kršenja zavjeta čistoće.²⁹

2. *Misto*. Bačićevom prvom informacijom u IK *misto sveto* određeno je kao crkva (zgrada) i *druga mista crkvi priložena*. Suvremena liturgika „ulazi“ u prostor crkve, te navodi tri glavna dijela koja će se u njoj zadržati tijekom čitave povijesti, a to su: „prostor za vjernike (brod ili brodovi), prostor za kler (*presbyterium*) i prostor za oltar i moći mučenika (*sanctuarium* 'svetište')...“ (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, str. 205) Međutim, pozornijim čitanjem IK doznajemo i druga značenja i podatke o Bačićevu *mistu*, pa i o mjestu *mista* u svakodnevnome životu. U odnosu na temeljnu funkciju crkve-građevine, a to je javno bogoslužje (liturgija), Bačić potencira i značenje crkve kao mjesta gdje Bog susreće ljude, odnosno značenje Crkve-zajednice. Aktiviranjem toga značenja želi se opravdati služenje mise u iznimnim situacijama, tj. onda kada to nije moguće učiniti u samoj crkvi od biskupa posvećenoj, ili „...u kapeli i crkvi neposvećenoj, određenoj ništa manje za misto od molitve.“ (Bačić, IK: 351). Navodeći kako se misa može reći izvan crkve i kapele (koja bi prema prethodnome citatu predstavljala *misto crkvi priloženo*) u vojsci i na svakom mjestu kada je to od velike potrebe, „...kakono u bižanju od Turaka u Bosni...“ (Bačić, IK: 351), ali i tamo gdje nema crkava, niti je dopušteno govoriti misu, saznajemo ponešto o društveno-političkoj stvarnosti, odnosno bliskoj prošlosti Bačićevoj i njegovih suvremenika – a ona uključuje tursku vladavinu i nepovoljne prilike religioznoga i sakralnog života kršćana slavonskoga i bosanskog područja. Ali, kada su društvene okolnosti bile povoljne, tada se i te kako brinulo da crkva i bogoslužje budu dostojni nasljeđa koje su primili od svetih apostola. Tako Bačić na prvom mjestu navodi **oltar**: „Najprvo dakle valja da je oltar kamenit, budući da je Isukrst kamen i temelj slavne vire katoličanske. I valja da je svrhu

²⁹ „Kršenje seksualnih zabranâ unutar samostanskih zajednica u predmodernoj Europi često je. Crkvene institucije neprestano su se morale boriti s kršenjem zavjeta čistoće. Fernando Henriques kaže: 'Ideal je postojao, ali u praksi, na žalost, nije bio poštovan. Valja imati na umu da samostani nisu bili samo mjesta za kontemplaciju i molitvu već i središta u kojima su obavljane raznovrsne funkcije za zajednicu. Školovanje, njega bolesnika i poljodjelstvo bijahu službe koje su dovodile redovnike u vezu s vanjskim svijetom. Pružanje gostoprimstva i utočišta predstavljalo je važnu službu u tom razdoblju nasilja i nesigurnosti. Ali tim suštinskim službama, moglo bi se reći, ulazila je u samostane pokvarenost...'“ O kršenju zavjeta čistoće u ženskim samostanima svjedoče i drugi tekstovi iz stare hrvatske književnosti, kao što su *Mirakuli slavne djeve Marie* (Senj, 1507. ili 1508.) i *Ivančičev zbornik* (14./15.st.) (više kod: Tatarin, M.

otara jedan čitav kamen, za zlamenovati jednu personu u Isukrstu ...“ (Bačić, IK: 356) I suvremena liturgika naglašava središnju ulogu oltara u crkvi³⁰, kao i činjenicu da je riječ o „posvećenom kamenu“ koji predstavlja Krista („Svi naši očevi... pili su isto duhovno piće. Pili su, naime, iz duhovne stijene koja ih je pratila, a ta stijena bijaše Krist.“ 1 Kor 10, 1. 3–4), ali poznato je isto tako kako je tijekom povijesti oltar ili žrtvenik imao razvojne promjene. To se, između ostaloga, odnosi i na materijal od kojega je bio sazdan; moglo je to biti povišeno mjesto od zemlje, običan stol pokretan i obično drven ili tronogi stolić s okruglom pločom – a tek početkom IV. stoljeća, za pape Silvestra, oltar postaje fiksna i od kamena (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, str. 466). Baš kao i u ostatku Europe, koju od 15. do 18. stoljeća obilježava nestašica kamena (pa i drveta) kao građevinskoga materijala, te se skupocjeni kamen upotrebljava tek u izgradnji kuća vladara i Božjih kuća (Braudel, 1992: 286), tako se i u Slavoniji Bačićeva vremena vjerojatno plaćala skupa cijena da bi se osigurala raskoš kamenoga oltara. Na drvenom oltaru u 18. stoljeću, prema IK, misa se smjela služiti samo u dvjema situacijama: u Rimu u crkvi sv. Petra u Vatikanu i u crkvi sv. Ivana u Lateranu (jedino je papa smio govoriti misu!) te u nevjerničkim stranama gdje su crkve *oborite* (kada se zidovi crkve obore), s tim da „... brez maloga, iliti nosećega kamena nigdi se ne može misa reći.“ (Bačić, IK: 357)

Očitoj brizi o duhovno dostojnoj dimenziji *mista sveta* suprotstavljaju se *grisi protiva mistu svetu*, odnosno Bačić navodi načine sagrješenja i oskvrnjenja takvog mjesta, a mi iz toga iščitavamo profanu dimenziju svetog mjesta, tj. pojavnosti iz svakodnevlja koje, očito, nisu mimoilazile ni zgradu crkve. Tako, prema IK, *protiva mistu svetu* sagrješuje se:

- kad se ono pretvara u svjetovno mjesto, kao na primjer u štalu, trgovinu ili mjesto za igru,
- kad se ukrade crkvena stvar (odjeća, kalež ili stvari koje nisu svete ali pripadaju crkvi, kao što je novac),
- kad se prisilno tjera onaj tko se u njega skrio zbog smrtnog straha i
- kad se oskvrnjuje.

Oskvrnuće je grijeh na koji se Bačić posebno osvrće i analizira ga u tančine, s preciznošću koja je vrlo sugestivna i slikovita s obzirom na zbiljski kontekst. Načini oskvrnjivanja su:

- kad se zapali crkva ili drugo sveto mjesto³¹,

³⁰ „Oltar je polazište i cilj za svaki sakramentalni događaj. Prava crkva, to je oltar. Sve ostalo u zgradi crkve je dopuna, imitacija oltara. (N. Cabasilas)“ (Škunca, 1996: 46-47)

³¹ Premda bi se moglo pretpostaviti kako takav način oskvrnjivanja i nije bio među češćima, ako je suditi prema zapisima Luke Lukića o palikućama u selu Varoš: „Ni palikuća u 'vom selu nema. Ako se trefi, da se zapali u čaerama plast sina ili u selu štagalj i štala, to uradu

- kad se ukopa prokletnik, nevjernik ili nekršteno dijete³² u sveto mjesto („Gdi znaj, da kad se oskvrni crkva, tada se i grobje oskvrni okolo crkve, zašto je grobje posvećeno zajedno s crkvom. Ali kad je samo grobje oskvrnjeno, onda se u crkvi može misa govoriti, zašto je crkva veće nego grobje. Zato kad je oskvrnjeno grobje, ne oskvrnjuje se crkva. /Bačić, IK: 352/),
- ubojstvom („Po prolitju krvi čoviče...“, ali i „... ako će i ne biti prolitje krvi ili po sebi, ili drugomu, to jest, da se tko sam obisi, ili da ga sudac obisi, ili udavi, prem da bi ga po pravdi obisio, ili udavio; zašto crkva nije misto određeno za pravde svitovnje, nego je misto Bogu određeno, gdi se Bog fali i diči.“ /Bačić, IK: 352-353/), s tim da crkva nije oskvrnjena „... kada čovika na krovu ubiju, kako uči Layman.“ (Bačić, IK: 352),
- ranjavanjem ili odsijecanjem uda čovjeku, ali nije oskvrnjena „... kada dica jedno drugomu nos razbije ... niti je oskvrnjena kada se tko posiče poslujući u crkvi, ili da padavši ostane mrtav. Zašto za oskvrniti crkvu oće se da je grih smrtni i sila učinjena drugomu.“ (Bačić, IK: 352),
- po nasmrtnu pretučenom čovjeku i
- po *povoljnu prosutju simena naravnoga* i
- po *smišanju nepristojnu putenu*.

Od navedenih načina oskvrnuća svetoga mjesta, u IK najviše je prostora posvećeno opisivanju i tumačenju *ubojstva* i *smišanja putena*, što se isto tako može shvatiti vrlo indikativnim. Kada Bačić piše općenito o grijehu *ubojstva*, onda je zanimljivo uočiti kako on razlikuje nepravedno i pravedno ubojstvo.

Među pravedna ubojstva (!), tj. ona koja nisu grijeh, ubraja:

- a) ubojstvo zločinca ili sudsko smrtno kažnjavanje ubojice: „... nije grih, budući to dopustio Bog u knjiga izhoda na pogl. 22. V. 18. *Maleficos non patieris vivere*. Zločince ne trpi da živu.“ (Bačić, IK: 98),
- b) ubojstvo da bi se obranio vlastiti život, jer svatko je dužan braniti svoj život, „Ali ako ga ubiješ, a mogao bi sraniti život svoj samo da ga raniš, tada sagrišuješ, jer si više učinio nego je bila potreba za obraniti se.“ (Bačić, IK: 99),
- c) ubojstvo da bi se sačuvalo poštenje/čast, što se zapravo odnosi samo na principe i vojnike - oni nisu dužni pobjeći ako su napadnuti, međutim „... ako bi po takvu pobignutju ne izgubio poštenje, kako

budalasta djeca ložuć vatru u štale ili pod plastom. Jedamput je samo grom zapaljšio kuću, al to malo, pa se i ubrzo utrnula. Druge paljevine u 'vom selu nema.“ (Lukić, 1924: 164)

³² Ali, „Gdi znaj, da kada umre dijete u utrobi, zajedno s materom, tada se zajedno s materom može u mistu svetu ukopati...“ (Bačić, IK: 353)

- ne gube redovnici i ljudi priprosti, sagrišio bi ubivši.“ (Bačić, IK: 99),
- d) ubojstvo da bi se sačuvalo žensko poštenje/čast, tj. djevičanstvo „... zašto je divičanstvo i čistoća veća kripot, nego ijedno blago, još i život.“ (Bačić, IK: 99)
- e) nehотиčno ubojstvo (bez volje i namjere), s tim da „... valja znati da je drugo što se baš neote dogodi, a moglo bi se ne dogoditi da se bude pomnija stavila: na priliku da tko pokriva kuću, pak na put bacajući kupe, kamenje, drva &c. ubije, bilo bi neote, ali bi sagrišio zašto nije učinio pomnije da ne ubije, koju je pomnju dužan bio učinit, stavivši zlamenje da se ne prohodi.“ (Bačić, IK: 99).

Nepravedna ubojstva, tj. ona koja jesu grijeh, bila bi:

- a) samoubojstvo kao težak, smrtni grijeh. Samoubojicama Crkva zabranjuje ukop u svetom mjestu, da se za njih privatno ili javno moli te da se ukopavaju sa svijećama ili s drugim Crkvenim običajima i
- b) teža ubojstva – ima ih više vrsta: ubojstvo oca, majke, brata, sestre, rođaka, redovnika te ubojstvo počinjeno u crkvi ili na drugom svetom mjestu.

Ističe Bačić i to da smrtno sagrješuju oni koji nagovaraju na ubojstvo, što bi se odnosilo i na pomaganje ženi u nastojanju da pobaci dijete³³, zatim koji izazivaju na mejdan te oni koji jako ranjavaju, odsijecaju koji ud ili imaju namjeru ubiti, raniti &c. Teško je ne zapaziti brojnost i raznolikost navedenih ubojstava, pa stoga i ne pomisliti kako im je izvor bio upravo u Bačićevoj stvarnosti, čija bi slika bila vrlo slična Lukićevom opisu: „Među sobom se ljudi češće biju... Ljudi se pobiju rad međa u polju, rad šteta, rad žena; al se najviše pobiju u bircauzi i vašeri. Tud se ne pazi, tko je čiji, nego 'kud dovati, mlati', pa ma potlja šta mu drago. Kad se ljudi pobiju, ima posla kolje, ponda noži i sikere, a u najvećoj ljutosti nađe se i po koja piška...“ (Lukić, 1924: 164) Začuđujuće je velik i broj „pravednih ubojstava“, tj. onih prema kojima Bačićeva IK zauzima tolerantan odnos, pogotovo stoga ako se ovakav, Crkveni stav usporedi s jednim svjetovnim, pučkim stavom, što ga nalazimo kod Lukića: „Svit ima različni griota, al najvećma je ubit čoeaka il malo dite. Krađa sitni stvari, psovanje manji stvari, to je mala griota; kurvarstvo, psovanje Boga, sveca, anđela, krađa konja i volova, izudarar čoeaka na mrtvo, to su veći grisi; a čoeaka ubit, rod s rodом prikršit rodstvo, to su najveći grisi,

³³ I Lukić spominje pobačaj, tj. *gnjavljene* djece, i to kao o vrlo proširenu pojavu u Varoši: „U cilom selu ne bi čoeak našo deset žena, koje nisu nigda dite zagnjavile... Da se djeca gnjavu, ima mlogo uzroka; ko što su: mloga djeca, ženina ljepota, starost i velika djeca, pa i to što ponese s tuđim čoekom.“ (Lukić, 1924: 165), zapažajući i komentirajući pojavu na koju se i Bačić osvrće „...a najžalosnije je, kad mati u tom kćere pomaže i savjet daje; ima i taki luda.“ (Lukić, 1924: 166)

koji se nigda ne mogu oprostiti; ma i' čoeak i ispovido i bio savim čist, nosi sam svoju sramotu, doklegod mu je – imena.“ (Lukić, 1924: 136) Znači li to kako je ljudski sud nemilosrdniji od Božjega suda?

Kada je riječ o oskvrnuću *po povoljnu prosutju simena naravnoga i po smišanju nepristojnu putenu*, onda Bačić uzima prostor crkve-zgrade kao kriterij po kojem spomenute radnje/grijesi oskvrnjuju, odnosno ne oskvrnjuju crkvu. Tako, ako se ti grijesi počine u **sakristiji** ili u **tornju**, crkva se ne oskvrnjuje, ali učine li se u **koru** ili u **kapelama**, crkva ostaje oskvrnjena. Iz toga dobivamo dvije informacije: jedna ukazuje na to da se sakristija i toranj, za razliku od kora i kapela, tada nisu smatrali crkvom u užem smislu značenja³⁴, dok druga upućuje na svjetovnu funkciju tih prostora, tj. na pomalo nastrane sklonosti Slavonaca vezane uz uže i šire značenje crkve-zgrade. Osim u govoru o oskvrnuću svetoga mjesta, te će spolne radnje Bačić opširno analizirati u dvama poglavljima: *Od griha protiva naravi* i *Od griha putenie*.

Od griha protiva naravi, ili o protuprirodnomu grijehu u IK navode se tri vrste *griha protiva naravi*;

1. vrsta je **samoblud** (masturbacija) ili „povoljno prosutje svoga sime-na... zašto je po naravi sime određeno na plod“ (Bačić, IK: 108) Ovakvo isključivo prokreativno shvaćanje spolnosti, te mišljenje da je nereproduktivni spolni odnos „neprirodan“ ili „zločin prema prirodi“, kršćani su preuzeli još od starih Rimljana.³⁵ Naime, sveti Toma Akvinski uvjeravao je kako je priroda stvorila sjeme i ejakulaciju da bi stvorila djecu i tako produžila vrstu, pa kao četiri izrazito gnusne aktivnosti izdvaja: masturbaciju (samoblud), odnos sa životinjama, homoseksualni odnos i heteroseksualni spolni čin koji se ne odvija u, od Crkve ovlaštenom, „misionarskom“ položaju. (usp. Abramson, Pinkerton, 1998: 35) Stajalište suvremene moralne teologije ne poistovjećuje spolnost s prokreacijom, odvajajući, ali istovremeno i naglašavajući nužnost međusobnog poštivanja između *ujediniteljske* i *prokreativne* funkcije kao dvaju vidova spolnosti. Grijeh se više ne određuje toliko rasipanjem sperme/*simena*, koliko manjkom ljubavi, ujediniteljske dimenzije, te pozivanjem na

³⁴ Ovakvo shvaćanje ima svoju potvrdu, kako u arhitektonskom pogledu na raspored crkvenoga prostora, tako i s pozicije etimologije riječi *sakristija*: slat. *sacristia* „nusprostorija uz crkvu“; prema lat. *sacer* „svet“ (prema: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. A. Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., str. 548)

³⁵ Premda je Michel Foucault pisao o dvosmislenosti antičke misli prema spolnom činu, među pozitivnim vrednovanjima najprije uočava pozitivno vrednovanje sjemena „... semene tečnosti, te dragocene supstancije radi čijeg je stvaranja priroda preduzela, opremajući telo svim onim što je potrebno, toliko mera predostrožnosti: ta supstancija sabira u sebe ono što je najsnažnije u životu, prenosi ga i omogućava ljudskom rodu da izmakne smrti. Najveću snagu i najveće savršenstvo ona dostiže kod muškaraca, i na njoj se zasniva njegova nadmoćnost nad ženom.“ (Foucault, 1988: 126)

razumno usmjeravanje bioloških instinkata. (Veljan, 2002: 21–25) Naglasak na razum, odnosno volju i svjesnu namjeru nalazimo i kod Bačića, jer on rabi prilog *povoljno* te smrtnim grijehom ne smatra poluciju, tj. *prosutje sime-na* „... kad narav od sebe učini, osobito u snu, i ne da se uzrok ... nečistim pomišljenjem, poželjenjem, pogledom &c.“ (Bačić, IK: 108),

2. vrsta je **sodomija**, tj. njezino shvaćanje u užem smislu kao analnog snošaja ili „... smišanje muška s muškim, ili muška i ženska, ili ženska i ženska – ali ovo posljednje nije s(a)vršena sodomija“ (Bačić, IK: 108) i

3. vrsta je *smišanje z živinom* ili **zoofilija**.

U odnosu na sve tri spomenute vrste grijeha IK ističe kako su oni *naravi mrski* i *smrdeći* te da one koji ih čine i svjetovna pravda *ognjem žeže!* Nameće se pitanje: jesu li *gorili ognji* i u Slavoniji 18. stoljeća?

Od griha putenie navodi Bačić čak šest vrsta:

1. vrsta je „smišanje puteno među dvima slobodnim, koji nisu svezani zaručenjem ili obećanjem čistoće“ (Bačić, IK: 105), za koje se kaže da je i *suprotno zakonu naravnom* jer iz njega izlaze mnoga zla: smutnje, neskladi, pobačaji, gubljenje poštenja i dr. Još je to jedna potvrda kršćanske (katoličke) primjene starorimskoga načela *zakona prirode*, što ga Ulpijan (pravnik iz 3.st.) ovako objašnjava: „Zakon prirode je zakon koji su životinje naučile od prirode. Ovaj zakon nije svojstven jedino ljudskoj rasi, već je zajednički svim životinjama rođenim na zemlji ili u moru, a također i pticama. Iz njega proizlazi jedinstvo muškarca i žene koje nazivamo brakom, a i rađanje djece i njihov pravilan odgoj. Zapravo, vidimo da su sve ostale životinje, čak i divlje podvrgnute smislu tog zakona.“ (prema Abramson, Pinkerton, 1998: 35),

2. vrsta je oduzimanje djevičanstva, tj. silovanje,

3. vrsta je *priljubodništvo*, dakle preljub, koji se može počiniti na tri načina, pa je „zato od potrebe i svoje i drugoga stanje na ispovidi istomačiti...“ (Bačić, IK: 107),

4. vrsta je kad se sagriješi puteno s rodicom ili rođakom u četvrtom koljenu, te se navode razne druge nedopuštene, incestuozne kombinacije, te je stoga opet istaknut zahtjev da se na ispovijedi istumači „... u komu je kolinu i u komu je roditeljstvu grih učinjen...“ (Bačić, IK: 108),

5. vrsta je kad se sagriješi s onim tko je položio zavjet čistoće ili je u kojem redu, dakle s *personom svetom* (v. bilješku 13) i

6. vrsta je „kada se djevojka udata ili slobodna protiva volji njezinoj otme i odvede na svrhu bludnosti, ako bi bilo s odlukom i vinčat ju...“ (Bačić, IK: 108)

Okako razvedena slika putenih grijeha predstavljenih u IK, osim što implicira izvjesnu sliku spolnosti u izvantekstovnoj stvarnosti, ona je i još jedan pokazatelj ispreplitanja i međusobnoga utjecaja javnoga (Crkvenoga,

religioznog) i privatnoga (intimnoga) na primjeru *pohotnoga tijela*, jer dok je „... telo u punom zdravlju, telo koje služi, telo za javnost, telo za prikazivanje koje treba da zablista ... postoji i intimnije telo, telo pohotno, telo bolesno, koje se otkriva svesno ili nesvesno, u privatnom zapisu, knjizi računa ili dnevniku o stanju zdravlja.“ (Ariès, 2002: 310311)

Čin ispovijedi *griha putena*, na koji Bačić više puta ukazuje, također signalizira fenomen ukrštavanja, ali i proturječnosti. Naime, u europskoj je povijesti proces samopromatranja i samospoznavanja „... najtješnje povezan s procesom kontrole i discipliniranja... Poticajnu ulogu u procesu otkrivanja modernoga individuuma imalo je uvođenje novih nadzornih institucija, koje su se sada bavile i čovjekovom dušom. Pod tim se institucijama nisu podrazumijevala prvenstveno kućanstva, seoska zajednica ili vlastelinstvo u okviru kojih je svatko odrastao, nego i 'moderne' institucije crkve, države i škole, koje su u ranome novom vijeku – više nego u srednjem vijeku – stvorile normativnost i pritom aktivirale proces samopronalaženja i samokontrole ... Budući da je u sustavu ispovijedi moć Crkve osobito došla do izražaja, napad reformacije bio je usmjeren prije svega na taj sakrament Rimokatoličke crkve...“ (van Dülmen, 2005: 32, 33) Stoga, kad govorimo o 18. stoljeću i dobu prosvijećenosti, uz koje većemo prve vrhunce u razvoju individualizma, onda to prema van Dülmenu znači da su crkvene i državne institucije upravo „discipliniranjem“ uvjetovale proces individualnog djelovanja i mišljenja.

2. *Stvari*. Među stvari *stvari svete* Bačić ubraja sakramente, posude (*sudje*), misničku i drugu na službu Božju određenu i blagoslovljenu odjeću, svete relikvije, kipove i dr.

Od *sudja* spominje: **kalež** i **patenu** („...valja da je od zlata ili od srebra, pozlaćeno i jedno i drugo. Stolic od kaleža može biti od tuča ili od mjedi, ali čaša ne može.“ /Bačić, IK: 357/), **pižidu** (piksidu/ciborij) („... valja da je pozlaćena...“ /Bačić, IK: 358/), **korporal** (paramenta)³⁶ („... valja da je od lanena ili od konopljina beza, čista, i valja da je pomazan s čistim brašnom...“ /Bačić, IK: 358/), **maramica** („... valja da je od čista beza...“ / Bačić, IK: 358/), **pala** („... valja da je ozdol bezom predstavljena, a ozgor može biti od svile i zlatom navezena.“ /Bačić, IK: 358/) te **tri ručnika** i **otarnjak** (oltarnik).

Naglavnjak, **košulja**, **pojas**, **manipuo**, **štola** i **paramenta** dijelovi su misničke odjeće koji se navode bez detaljnijih naznaka o materijalu iz kojega trebaju biti izrađeni. Međutim, s obzirom da se uz platnene dijelove *sudja*

³⁶ „**Paramenta** (slat. paramentum, mn. paramenta, prema parare »spremati«). U užem smislu to su čipke na rubovima liturgijske odjeće. U širem smislu to su stolnjaci kojima se prekriva oltar, a često se taj termin upotrebljava i za sve tekstilne predmete koji služe u liturgiji.“ (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. A. Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., str. 481)

navodi da su od lana ili konoplje, za pretpostaviti je kako ni odjeća nije bitno odstupala od pravila da su dvije osnovne sirovine za tkanine bile upravo spomenute biljke.³⁷ No, iako će skuplje tkanine (kao atlas, svila, baršun) biti pristupačne širem europskom stanovništvu tek od druge polovice 19. stoljeća, uočavamo kako je ipak, skoro dvjesto godina ranije, svila bila rabljena u izradi liturgijskoga posuda. Zlatne, pozlaćene i srebrne posude također su, baš kao i kameni oltar, još jedna potvrda inzistiranja Crkve na raskoši i dostojanstvu, a sve to na veću slavu Božju.

Međutim, usprkos svoj brižnosti o izgledu svetih stvari, nije se mogla izbjeći njihova zloupotreba, odnosno upotreba u svjetovnoj (nenabožnoj) funkciji. O tome nam svjedoči pet načina sagrješenja protiv *stvari svetih*:

1. služeći sakramente u grijehu i otkrivajući ispovijed,
2. prodavajući sakramente i druge crkvene stvari,
3. služeći se stvarima svetim u svjetovnim događajima „... kako pijući s kaležom na časti i s odićom misničkom ili drugom šale ili druge stvari nepodobne čineći.“ (Bačić, IK: 65)
4. krađući, uzimajući i otimajući crkvena dobra i
5. uzimajući stvari koje su u testamentu crkvama i za mise ostavljene.

Prema navedenom, uočavamo kako se zloupotrebom svetih stvari najviše krši sedma Božja zapovijed. Ona nam govori o čovjekovu pravu (ovdje i o pravu Crkve) na privatno vlasništvo, što ga stječe svojim radom te zabranjuje krađu, svako otuđivanje i zadržavanje tuđe imovine ili uskraćivanja prava na nju. Zanimljivo je kako Bačić razlikuje *krađu* od *lupeštva*, pa tako kaže: „Krađa jest skrovito uzetje ili uzdržanje stvari tuđije protiva volji onoga čija je i razlučuje se od lupeštva, zašto krađa u skrovitu, a lupeštvo u očitu po usilovanju biva ...“ (Bačić, IK: 110). Oba su grijeha smrtna, ali ako se ukrade koja mala stvar, onda je riječ o lakom grijehu. U IK nailazimo uglavnom na strogu osudu brojnih i raznih oblika krađe te varanja pri trgovanju (prodavanju i kupovanju), s tim da je Bačić posebno oštar, može se reći socijalno i staleški osjetljiv, kad su u pitanju sirotinja i radnici (nadničari). Tako ističe kako, iako je grijeh ako se ukrade od kralja, principa ili kojega drugog bogataša, ipak „... valja gledati stanje onoga od koga se krade, jer ukradavši i manje od siromaha jest grih smrtni. Dakle, od priprostije ljudi ukradavši onoliko koliko jedan dan može zatruditi, iliti kolika je plaća nojmeniku, jest grih smrtni... Kad ukradeš koju stvar toliko potribitu, da brez nje gospodar gubi nadnicu dneva onoga, prem ako je i malena, grih jest smrtni. Na priliku, ukradeš majstoru koji halat

³⁷ „...u 18. stoljeću lan i konoplja uglavnom ostaju u sredinama iz kojih su potekli, klizeći u smjeru istoka, prema Poljskoj, baltičkim zemljama, Rusiji, ali ne izmičući Evropi. Ovi tekstili nisu postali popularni izvan zapadnih zemalja (uključujući Ameriku)...“ (Braudel, 1992: 350)

brez koga poslovat ne može, ni drugoga toliko friško dobiti, onoliko si mu ukrao, koliko bi on za dan dobio.“ (Bačić, IK: 111) Nasuprot strogom sudu kad je riječ o krađi crkvenih/svetih stvari te krađi od siromašnih i od srednjega sloja radnika, Bačić blago sudi *kućnu krađu*. To se odnosi kad ukrade sin ocu, žena mužu &c., te da bi se smrtno sagriješilo, trebao bi veći broj ukradenoga.

*

Istraživanjem struktura svakodnevlja unutar prostora *crkve* preko triju sastavnica Bačićeve *stvari svete* (*persone, mista, stvari*) dolazi se do spoznaje kako postoji komunikacija između književnoga (katekizamskoga, nabožnoga) i zbiljskoga (profanoga) diskursa. Nazočnost određenih elemenata slavonske svakodnevne uvjetovana je prije svega njihovom ulogom u širenju i objašnjavanju istina katoličke vjere, odnosno u ukazivanju na sve one nenabožne i grješne pojave svakodnevnoga života koje su u suprotnosti s katoličkim moralom.

3. Zaključno

Provedena dva istraživanja u Bačićevu katekizmu IK (faune i svakodnevne) dovela su do sljedećih zaključaka: ovaj je nabožno-utilitarni žanr suzdržan u odnosu na uključivanje zooleksema u tekst (u odnosu na broj stranica mala je vrstovna zastupljenost – tridesetak vrsta na preko 500 stranica teksta); prvopozicioniranim životinjama prema čestotnosti pojavljivanja potvrđuje se najzastupljenija tradicija iz koje izrasta IK, koja je stoga u okvirima zadanog pa i predvidljivog podteksta, a to je *Biblija*. Potvrđeno je to i na način odsutnosti, jer u istraživanju zooleksema u IK nije potvrđena, na primjer, *mačka* koja se ne spominje ni u *Starom zavjetu*, i to vjerojatno stoga što je u neprijateljskom Egiptu bila sveto biće.³⁸ Životinja u Bačićevu tekstu nikada nije samostalna tema, bez obzira na to radilo se o prenesenom ili neprenesenom značenju. Ona je uvijek u funkciji katekizamskog tumačenja vjerskih istina i ponašanja, uz napomenu da se lokalnim, slavonskim faunističkim koloritom ona čine zornijima i *neumitnu* čitatelju razumljivijima.

Usmjerenim antropološkim čitanjem Bačićeve IK koje je podrazumijevalo uočavanje komunikacije između književnoga i povijesnoga u društveno-povijesnom kontekstu Slavonije 18. stoljeća, pokušalo se proniknuti u strukture

³⁸ „Zatim Stari zavjet na mnogim mjestima ukazuje na opasne i štetne životinje – lavove, vukove i pantere, hijene i šakale, ptice grabljivice, zmije, krokodile, skakavce i druge insekte. Psi se spominju uglavnom kao napast i strvinari, ali i kao čuvari, dok se mačke ne spominju – možda zato jer su u neprijateljskom Egiptu sveta bića.“ (Visković, 1996: 74)

svakodnevice koje interferiraju s prostorom *crkve* u njezinoj ekleziološkoj dvoznačnosti. U interpretaciji i pokušaju zahvaćanja složenosti prošle stvarnosti konzultirana je i literatura etnološkoga i kulturno-antropološkog karaktera, te se svojevrsnim pantekstualnim postupkom utvrdilo kako prostor *crkve* bez obzira na svoju primarnu određenost označnicama javnoga i svetog, otkriva i dimenzije svjetovnoga (nenabožnoga), privatnog i intimnog života. Iako je riječ o katekizmu i djelu subliterarnoga značaja, te se ne može govoriti o „vjernom“ prikazu svakodnevice, ipak se na temelju njega može dobiti uvid u neke svakodnevne pojave i odnose Bačićeva vremena i životne okoline. IK pruža nam informacije o odnosu Crkve prema tijelu (bolesti, spolnosti), zločinima i grijesima poput ubojstva i krađe, odnosu crkvenoga i svjetovnoga prava i dr.

Literatura

- Abramson, P.; Pinkerton, S. *O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, 1998.
- Ariès, Ph.(Arijes, F.); Duby, G. (Dibi, Ž.) *Istorija privatnog života 3: od renesanse do prosvećenosti*. Beograd: Clio, 2002.
- *Biblija. Stari i Novi zavjet* / glavni urednici Jure Kaštelan i Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.
- Braudel, F. *Strukture svakidašnjice*. Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća. Zagreb: August Cesarec, 1992.
- Chevalier, J.; Gheerbrant, A. *Rječnik simbola, mitova, snova, običaja, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Peto, prerađeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Kulturno-informativni centar - Naklada Jesenski i Turk, 2007.
- Drechsler, B. *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*. Studija. Zagreb: Naklada knjižare M. Breyera, 1907.
- Eagleton, T. *Književna teorija*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1987.
- Forko, J. *Crtice iz „slavonske“ književnosti u 18. stoljeću*, I. Izvješće o kralj. velikoj realci u Osijeku koncem školske godine 1883/4. Osijek: Tiskom Julija Pfeiffera, 1884.
- Foucault, M. (Fuko, M.) *Istorija seksualnosti*. Staranje o sebi. Beograd: Prosveta, 1988.
- Frkin, V.; Holzleitner, M. *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (1495.-1850.)*. Zagreb: HAZU – Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008.
- Gross, M. *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.

- Gulin, V. *Antropološka vizura povijesti: Držićev Dubrovnik* // Etnološka tribina. 19(1996), str. 151–169.
- Hoško, F. E. *Negdašnji hrvatski katekizmi*. Zagreb: Salezijanski provincijalat, 1985.
- Jakošić, J. *Pisci međurječja ili Savske Panonije sad zvane Slavonija, popisani 1795. godine (s nastavkom do 1830.godine)*. Jakošićev tekst *Scriptores interamniae*, Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. II, Zagreb, 1899, str. 116.-153. s latinskog na hrvatski jezik preveo je Stjepan Sršan, „Slavonski pisci“ (1795–1803) // *Revija*. 1, 28 (1988), str. 6387.
- Kukuljević Sakcinski, I. *Bibliografija hrvatska*. Dio prvi. Zagreb: Tiskane knjige, 1860.
- *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* / ur. A. Badurina. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2006.
- Lukić, L. Varoš. „Narodni život i običaji“. // *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga 25. Zagreb: JAZU, 1924.
- Ljubić, Š. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži*. Knjiga II. Rieka: Riečki Emidija Mohovića Tiskarski Kamen. Zavod, 1869.
- Matić, T. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*: (odabrana poglavlja); Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca osamnaestoga vijeka. / priredio Ivo Bogner, Vinkovci: Slavonska naklada Privlačica, 1994.
- Matić, T. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije preporoda*. Knjiga XLI. Zagreb: Djela HAZU, 1945.
- Oraić Tolić, D. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990.
- Rem, V. Postoji li šokačka književnost?, (19. 04. 2009.),
- <http://sokacgranicar.blogger.hr/post/sokacka--knjizevnost/1372001.aspx> (12. 09.2010.)
- Skok, P. „O stilu Marulićeve *Judite*“ // *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950*. Knjiga 39. Zagreb: Djela JAZU, 1950.
- Šablonsko (stereotipno) ponašanje,
- <http://likovna-kultura.ufzg.hr/Sablonsko%20ponasanje.htm> (15. 09. 2010.)
- Šafařík, P. J. *Geschichte der südslawische Literatur*, II. Illirisches und kroatishes Schrifttum. Prag, 1865.
- Šicel, M. „Dosadašnje koncepcije povijesti hrvatske književnosti“ // *Umjetnost riječi*. 3, XI (1967), str. 193–205.
- Škunca, B. „Temeljne odrednice za teologiju bogoslužnoga prostora“ // *Bogoslužni prostor – crkva – u svjetlu teologije, arhitekture i umjetnosti: zbornik Savjetovanja za upravitelje crkava, arhitekta i umjetnike*. Split: Hrvatski institut za liturgijski pastoral, 1996.

- Šporer, D. *Novi historizam: poetika kulture i ideologija drame*. Zagreb: AGM, 2005.
- Šundalić, Z. Životinja i Vidra. *O životinjskome svijetu u djelu Marina Držića Vidre*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J.J.Strossmayera u Osijeku, 2009.
- Šundalić, Z. „Životinjski svijet u propovijedima Štefana Zagrepca“ // *Bogoslovska smotra*. 1, LXXVIII(2008), str. 171–205.
- Tatarin, M. *Zaboravljena Oliva: rasprave o hrvatskoj nabožnoj književnosti 18. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
- Thaddianovich, B. *Svaschta po mallo. Illiti kratko SLOXENYE immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*. Magdeburg: Schtampano po Ivan Misku Prüferu / pripremio i obradio Slavko Mirković, Slavonski Brod: Biblioteka BAŠTINA. Knjiga 1. (pretisak izvornika iz 1761.) 2005.
- van Dülmen, R. *Otkriće individuum 1500–1800*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.
- Veljan, V. *Moral spolnosti, braka i obitelji*. Sarajevo: Svjetlo riječi, 2002.
- Vodnik, B. *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom Vatroslava Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Zagreb: Matica hrvatska, 1913.
- Zagrebecz, S. PABULUM SPIRITUALE ovium christianarum, ... / HRANA DUHOUNA, ovchicz kerschanzkeh, ..., „Typis Joannis Weitz““. Zagreb, 1734.

Zlata ŠUNDALIĆ & Ivana PEPIC

UNGODLY IN THE FUNCTION OF GODLY

The work is structured in three parts. The introductory part (1. *Literary historiography on Antun Bačić*) brings the synthetic illustration of bio-bibliographical data on Antun Bačić with the defeating conclusion that the mentioned data in the contemporary literary historical works are much deficient in relation to facts which were known about Bačić in 19th century. The second, middle part of work (2. *The truth of Catholicism - ungodly about godly*) explores and interprets two primarily ungodly components of *The truth of Catholicism*, which are fauna and everyday life. The last part concisely emphasises how Antun Bačić tried to familiarize his reader with the fundamental postulates of catholic religion and to that end he used fauna and everyday's world.

Key words: *Antun Bačić, the Truth of Catholicism, fauna, everyday (church – person, place, things)*